

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «**Внутрішня та зовнішня політика Норвегії за правління
короля Гокона VII (1905–1957 рр.)**»

Спеціальність: 014 Середня освіта

**Предметна спеціальність: 014.03 Середня освіта (Історія та
громадянська освіта)**

Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «магістр»
Демчана Дмитра Володимировича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

кандидат історичних наук, доцент
Костюк Леся Володимирівна

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор історичних наук, професор
Грубінко Андрій Васильович

Тернопіль 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ	
ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Історіографія дослідження.....	8
1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	13
РОЗДІЛ II. КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ГОКОНА VII В СИСТЕМІ ОРГАНІВ	
УПРАВЛІННЯ НОРВЕГІЇ.....	18
2.1. Конституційні засади монархії в Норвегії.....	18
2.2. Король у роки Другої світової війни: символ національної єдності.....	27
2.3. Вплив діяльності Гокона VII на сучасну модель норвезької монархії.	31
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ НОРВЕГІЇ В	
ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ГОКАНА VII.....	35
3.1. Міжнародне становище Норвегії після здобуття незалежності (1905 р.)	35
3.2. Політика нейтралітету в роки Першої світової війни.....	39
3.3. Зовнішньополітичні виклики міжвоєнного періоду.....	42
3.4. Норвегія у Другій світовій війні: боротьба за незалежність.....	47
3.5. Післявоєнна зовнішня політика: нові орієнтири незалежної Норвегії.....	51
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена стійким інтересом сучасної історичної науки до трансформації європейських монархій у ХХ ст. та до ролі особистості монарха в умовах переходу від династичного абсолютизму до парламентської демократії. Протягом ХХ ст. монархія в Європі дедалі частіше функціонувала не як джерело реальної виконавчої влади, а як інститут символічної легітимації держави, конституційної безперервності та національної репрезентації. Вивчення того, як монархічні інститути узгоджували традицію з демократичними процедурами, партійною конкуренцією, посиленням парламентського контролю та формуванням соціальної держави, дає змогу точніше зрозуміти механізми політичної стабільності в модерних суспільствах. У цьому контексті досвід Норвегії вирізняється тим, що становлення її сучасної політичної моделі відбувалося після відновлення повної державної самостійності, в умовах швидких змін міжнародного середовища та внутрішньої соціально-політичної модернізації.

Норвегія у період правління короля Гокона VII (1905–1957 рр.) пройшла шлях від новоствореної незалежної держави до стабільної соціальної демократії з розвиненою моделлю конституційної монархії, активною участю в міжнародних організаціях і сформованою зовнішньополітичною ідентичністю. Сам факт обрання монарха в момент державотворчого зламу (після розірвання унії зі Швецією) перетворював корону на важливий елемент легітимації нової державності. Монархія мала водночас забезпечити історичну тяглість, не вступаючи в конфлікт із принципом народного суверенітету та провідною роллю парламенту. Тому аналіз норвезької моделі дозволяє на конкретному прикладі простежити, як інститут монархії може діяти в рамках конституційних обмежень, виконуючи функції арбітражу, символічної інтеграції та представництва, не руйнуючи логіки парламентського управління.

Актуальність дослідження додатково посилюється тим, що правління Гокона VII охоплює ключові для Європи переломні десятиліття: Першу світову війну, міжвоєнну кризу міжнародних відносин, економічні потрясіння, Другу

світову війну та повоєнне формування нової системи безпеки. Для Норвегії ці виклики означали потребу виробляти внутрішньополітичні механізми соціальної згоди та модернізації, підтримуючи водночас ефективність державних інститутів і довіру до них. Внутрішня політика країни у цей період характеризувалася еволюцією партійно-парламентської системи, поступовим посиленням ролі уряду, розширенням соціальних функцій держави та формуванням передумов «скандинавської моделі» розвитку. Дослідження взаємодії монархії з парламентом і урядом у таких умовах важливе, оскільки дозволяє показати не лише юридичну «схему» конституційної монархії, а й реальну політичну практику, як от: самообмеження королівської влади, дотримання нейтралітету, вплив особистого авторитету монарха на суспільну консолідацію та політичну культуру.

Окремий вимір актуальності пов'язаний із зовнішньою політикою Норвегії першої половини ХХ ст. Як «мала держава» на геополітично чутливому північному напрямі Європи, Норвегія була змушена обирати між різними моделями забезпечення безпеки й міжнародної суб'єктності – від нейтралітету та обережного балансування інтересів великих держав до участі в повоєнних механізмах колективної безпеки. Аналіз еволюції зовнішньополітичних пріоритетів у 1905–1957 рр. дає змогу зрозуміти логіку переходу від стратегії нейтралітету до активнішої інтеграції в міжнародні структури, а також роль символічних інструментів – репрезентації держави, публічних звернень, дипломатичного етикету й персонального авторитету монарха – у формуванні міжнародного іміджу країни. У цьому сенсі дослідження правління Гокона VII є важливим для історії міжнародних відносин, дипломатії та політики безпеки, оскільки поєднує інституційний аналіз із вивченням конкретного історичного досвіду реагування на глобальні кризи.

В українській історіографії зазначена проблематика висвітлена фрагментарно, що підсилює наукову й освітню значущість обраної теми. Звернення до норвезького матеріалу розширює можливості порівняльного осмислення європейських моделей конституційного розвитку, політичного

лідерства та державної репрезентації у ХХ ст., а також сприяє введенню до українського наукового обігу сюжетів, які досі не отримали належної уваги.

Отже, актуальність теми визначається комплексом таких чинників, як от: значущістю норвезького досвіду державотворення після 1905 р.; показовістю правління Гокона VII як прикладу взаємодії конституційних норм, парламентаризму та персонального авторитету; а також науковою цінністю аналізу зовнішньополітичних стратегій Норвегії в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій міжнародної системи.

Об'єктом дослідження виступає постать короля Гокона VII як історичного діяча та глави держави Норвегії в період 1905–1957 рр.

Предметом дослідження виступає роль Гокона VII у формуванні та реалізації внутрішньополітичного курсу й зовнішньополітичних пріоритетів Норвегії, а також вплив його особистісних якостей і політичного світогляду на функціонування конституційної монархії та розвиток норвезького суспільства.

Метою роботи є комплексний аналіз внутрішньої та зовнішньої політики Норвегії за правління короля Гокона VII та з'ясування місця і значення монарха в системі державної влади й міжнародних відносин країни.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язання таких основних завдань:

- охарактеризувати стан наукової розробки проблеми;
- розкрити конституційні засади монархії в Норвегії на початку ХХ ст. та місце королівської влади в системі органів управління;
- проаналізувати взаємини Гокона VII з парламентом і урядом, його поведінку в кризових ситуаціях, зокрема в роки Другої світової війни;
- визначити вплив діяльності Гокона VII на формування сучасної моделі норвезької монархії;
- дослідити зовнішньополітичні пріоритети Норвегії за правління Гокона VII: від здобуття незалежності, через Першу світову війну, міжвоєнний період, Другу світову війну до післявоєнного етапу;

- оцінити значення зовнішньополітичної діяльності Гокона VII для міжнародного іміджу Норвегії та розвитку системи колективної безпеки.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1905 р., коли Норвегія розірвала унію зі Швецією, обрала власного монарха й закріпила статус незалежної держави, до 1957 р. – року смерті Гокона VII. У разі необхідності здійснюються окремі ретроспективні відступи до попередніх десятиліть XIX ст. з метою з'ясування передумов формування політичної та династичної ситуації в Скандинавії.

Територіальні межі дослідження охоплюють, передусім, територію Королівства Норвегія, із урахуванням зовнішньополітичного контексту та взаємодії з провідними європейськими державами й міжнародними організаціями.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системного підходу. У роботі застосовано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, індукції й дедукції, а також спеціально-історичні методи, як от: хронологічний і проблемно-хронологічний, порівняльно історичний та історико-правовий.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній здійснено спробу комплексно поєднати аналіз внутрішньої та зовнішньої політики Норвегії з інституційно-правовим вивченням постаті Гокона VII. У роботі узагальнюються й систематизуються новітні зарубіжні дослідження, вводяться в український науковий обіг окремі маловідомі вітчизняному читачеві сюжети, а також робиться спроба переосмислити роль монарха як фактора стабілізації демократичної політичної системи та формування зовнішньополітичної стратегії Норвегії в першій половині XX ст.

Теоретичне значення праці полягає в поглибленні наукового розуміння взаємодії інституту конституційної монархії та персонального чинника в політичній історії Норвегії першої половини XX ст.: на матеріалі правління Гокона VII уточнюється роль монарха як елемента демократичної стабілізації, символічної легітимації та конституційної безперервності, а також показується,

як особистий авторитет і політична поведінка глави держави могли впливати на функціонування політичної системи без виходу за межі правових обмежень. Робота також розширює теоретичні уявлення про зовнішньополітичну поведінку «малих держав», зокрема про еволюцію пріоритетів Норвегії в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій міжнародної системи, поєднуючи інституційний та зовнішньополітичний ракурси в єдиній аналітичній рамці. Окремою складовою теоретичного внеску є систематизація й критичне узагальнення наукових підходів, що важливо з огляду на фрагментарність висвітлення теми у вітчизняній історіографії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів і висновків цієї роботи при викладанні курсів з нової та новітньої історії Європи, історії Скандинавських країн, історії міжнародних відносин, а також у подальших наукових дослідженнях, присвячених еволюції конституційних монархій, проблемам політичного лідерства та формуванню зовнішньополітичних пріоритетів малих і середніх держав.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Магістерська робота виконана в межах наукового напрямку кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Україна-Європа-Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний номер реєстрація 0120U101569).

Структура магістерської роботи зумовлена метою й завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, які послідовно висвітлюють історіографію проблеми, формування Гокона VII як особистості, політика й громадського діяча, особливості функціонування королівської влади в системі органів управління Норвегії та зовнішньополітичні пріоритети країни в період його правління, висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Історіографія дослідження.

Історіографія правління Гокона VII (1905–1957 рр.) є важливою складовою вивчення політичної історії Норвегії та трансформацій європейської державності у ХХ ст. Дослідники, які відтворюють та узагальнюють процеси цього періоду, зосереджуються на тому, як у Норвегії поєднувалися феномен «національної монархії», конституційно-правові обмеження королівської влади та парламентаризм, а також як держава реагувала на виклики нейтралітету у Першій світовій війні, німецької окупації 1940–1945 рр. і повоєнного переорієнтування зовнішньої політики (ООН, «мирна традиція», європейська інтеграція, північноєвропейська кооперація). Так, упродовж ХХ – початку ХХІ ст. тема дослідження привертала увагу багатьох дослідників, які по-різному інтерпретували роль монарха та інститутів у кризові й переломні моменти.

Перші дослідження з теми були побудовані на конституційно-правовій базі, котрі зосереджені на тому, як «Основний закон» 1814 р. задав правила гри для королівської влади, уряду і парламенту, а також на практиках тлумачення й контролю влади. Джерельно-юридичним «ядром» виступають публікації Конституції (історична та чинна редакції) [9; 43], а також матеріали про процедури та конституційні норми функціонування Стортингу [63]. На рівні інститутів правосуддя та правової держави важливою є праця І. Л. Бакера про реформу цивільного процесу [2], а також дослідження Е. Сміта про роль «звичайних» суддів як конституційних інтерпретаторів (норвезька модель судового контролю) [58]. До цього комплексу прилягають матеріали Верховного суду Норвегії щодо поділу влади та незалежності судових органів [68].

Окрім того, важливий пласт історіографії присвячено становленню «національної монархії» в 1905 р. і переосмисленню монархії як інституту, що ґрунтується на народній згоді. Цю проблематику розгортає дисертаційне дослідження Т. Лейрена, яке трактує 1898–1905 рр. як процес конструювання нової легітимацийної формули норвезької державності [32], а також праця О.

Скагестада, що реконструює контекст і значення плебісцитарної підтримки монархії восени 1905 р. [57]. У ширшому плані для пояснення еволюції політичної представницької системи (а отже і реального поля, в якому діяв монарх) застосовуються порівняльні дані про вибори та виборчі системи [13; 40], а також політологічні інтерпретації ролі Стортингу і його поведінкових моделей [50]. Додатково «довідково-історичну рамку» для періоду після 1905 р. забезпечують узагальнювальні огляди, що відтворюють ключові інституційні зміни й переломні етапи державного розвитку [10].

Що стосується біографічного та «монархічного» виміру, то він найповніше представлений працями, що пояснюють, як постать Гокона VII перетворилася на символ модерної норвезької державності та легітимності режиму. Класична біографічна перспектива, де увага зосереджена на особі монарха, його рішеннях 1905 р. і публічній ролі, простежується у працях Т. Греве та Т. К. Деррі [22], а також у довідково-енциклопедичних матеріалах, які систематизують фактологію та ключові віхи (зокрема статті *Store norske leksikon* та матеріали Королівського двору) [23; 29].

Окремий акцент потрібно зробити на дослідженнях періоду Першої світової війни і політики нейтралітету, які формують окремий, добре розроблений напрям. Загальну картину норвезької зовнішньої політики та місця країни у війні подають енциклопедичні огляди 1914–1918 рр. Р. Берга та К. Е. Гауга [4; 24], тоді як спеціальні студії висвітлюють конкретні механізми нейтралітету, економічні та дипломатичні виклики. Важливими є роботи про взаємозалежність Норвегії від морської могутності Британії, торговельні ризики та реальну «асиметрію нейтралітету» [30], а також сюжет про зустріч трьох скандинавських королів 1914 р. як публічний сигнал солідарності [31]. Фіскально-економічний бік нейтралітету і його «вартість» розкриває дослідження А. Сетер та І. Е. Еріксена [53], а ширший соціально-інституційний вимір узаконення силових інституцій у норвезькому суспільстві (що важливо для пояснення оборонних дебатів і меж монархічної ролі) подано у праці К. Фрііс [14]. Окремі «північні» виміри норвезького суверенітету та правового статусу

арктичних територій розкриває дослідження про Шпіцбергенський договір і норвезький суверенітет [27].

Зі свого боку наймасивніший пласт історіографії припадає на Другу світову війну, а саме: окупацію, режим німецького управління, рух Опору, уряд у вигнанні й післявоєнну пам'ять. Операцію «Weserübung» і початкову фазу вторгнення аналізують у спеціальних військово-історичних дослідженнях [8], тоді як політику окупаційної адміністрації та економіку «Reichskommissariat Norwegen» ґрунтовно розкриває монографія Р. Бона [5]. Узагальнення про окупаційний режим і його практики присутні у довідкових матеріалах меморіальних інституцій [42], а ширші порівняльні інтерпретації війни, пам'яті й наративів у Північній Європі представлені у колективній монографії «Nordic War Stories» [41].

Роль Гокона VII у воєнній легітимізації державності та символічній мобілізації суспільства віддзеркалюють матеріали Королівського двору [65], а комунікаційний аспект «лондонської Норвегії» розкрито у праці Х. Ф. Даля та М. Дюбінга про Норвегію у війні [11]. На рівні документальної та правової «рамки» повоєнної відповідальності, тлумачень злочинів режиму та міжнародної юстиції важливим джерелом виступає вирок Міжнародного військового трибуналу [25]. Сюжети про «малих союзників», специфіку норвезької участі у війні та другорядні, але показові епізоди доповнюють окремі дослідження (включно з дисертаційною роботою Дж. Філліпса) [47], а інституційно-політичні наслідки війни для державної системи розглядаються в науковій статті М. Раковського [48]. Соціально-економічний вимір війни та окупації (фінансування, експлуатація, «вартість гегемонії») концептуалізують у збірнику під ред. Й. Шернера та Е. Вайта [54].

Крім того, значне місце посідає й морський та логістичний аспект війни, як от: дослідження про торговельний флот і кризові спроможності [36], про статус «моряків війни» у пам'яті та політиці [51], про норвезько-британську тоннажну угоду 1939 р. [56], а також ширша історія норвезького судноплавства ХХ ст. [64]. Додаткові «суспільні виміри» окупації реконструюються через культурні

практики спротиву, символи та повсякденність [7; 62], а також через загальні огляди інвазії, окупації й опору [37].

Також, в історіографії воєнного часу юридичний вимір доповнюється аналізом рішень уряду у вигнанні та нормативних механізмів покарання за колаборацію та зраду, зокрема у роботі Б. Борге та Л. Ваале про вплив руху Опору на «тимчасові декрети» [6], а також у праці А. Сіманн про санкцію «втрати громадянських прав» у повоєнних процесах [55]. Для порівняльного осмислення статусу глави держави та моделей конституційного контролю в ширшому контексті залучаються українські правничі узагальнення й компаративістика [69; 71], а теоретичну рамку «конституційної монархії як розподілу влади» пропонує Г. Тридімас [67]. Додатковий інституційний «фон» сучасних стандартів підзвітності формують матеріали ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) про взаємовідносини органів фінансового контролю та парламентських комітетів [70].

До культурно-символічного прочитання монархії як елемента національної ідентичності тяжіють дослідження, що аналізують офіційні промови монарха як «вікно» змін національного нарративу [12], а також праці про символи і практики повсякденного спротиву в умовах окупації (у т. ч. через матеріальну культуру) [7; 62]. Особливий сюжет про «Північ» як ідентифікаційний ресурс та уявлений простір, у який вписується й норвезька монархія, доповнює сучасна академічна (теза) література [28]. Окремим індикатором «географії пам'яті» та символічного освоєння Півночі є матеріали про «Naakon VII Land» (топонімічний жест на честь монарха), що також увійшли в корпус довідкових джерел [3].

Щодо повоєнної зовнішньої політики Норвегії в історіографії, то вона трактована через призму «мирної традиції», ролі в ООН, дилем між нейтралітетом і західною інтеграцією, а також через північні формати співпраці. Питання інституційного народження ООН і місця Норвегії як держави-засновниці висвітлюється у матеріалах норвезької місії при ООН [44], а дослідницьку програму «норвезької мирної традиції» формулює Х. Фаро [45]. Взаємозв'язок плану Маршалла, модернізації й економічної трансформації

Норвегії розкриває ще одна робота Х. Фаро [46], тоді як ширші сюжети «повороту на Захід», дипломатичної адаптації та скандинавського місця в ранній холодній війні систематизує Г. Лундестад [35]. Дискусії про європейську ідею та специфічну скандинавську відповідь на інтеграційні виклики простежуються у статті І. Согнер [59], а про «історію неохочої європейськості» – у праці П. Фрісволда [15]. Напрямо «скандинавська кооперація як міжнародна практика миру» представлений працею К. Грам-Скьолдагера щодо скандинавських ініціатив і міжнародних нормотворчих практик [19; 20; 21]. Окремо виділяється теза Н. Гьотца про роль Норвегії в заснуванні ООН як «забутого сюжетного вузла» [18]. Інституційні механізми північної інтеграції (Північна рада, паспортний союз) подано у сучасному довіднику співпраці [61], а їхній договірно-правовий фундамент підкріплюється Гельсінським договором [1]. У цьому ж контексті для розуміння «моральної економії миру» та міжнародного образу Норвегії використовуються матеріали про норвезьких нобеліатів миру (Крістіан Ланге, Фрїтьйоф Нансен) [38; 39]. Сучасні напрями норвезької «м'якої сили» та публічної дипломатії, що виростають з повоєнної традиції, узагальнено в українській науковій статті М. Трофименко [72], а екологічний вимір багатосторонньої політики Норвегії в рамках ООН розкрито у спеціалізованому дослідженні [52]. Додатковою ілюстрацією практик прозорості та інституційної доброчесності, які впливають на міжнародний імідж держави, є матеріали про прозорість у нафтогазовому секторі [66].

Сучасна історіографія дозволяє розглядати Гокона VII не лише як «біографічного героя», а як вузлову фігуру, через яку проступають логіки конституційної монархії, еволюція парламентаризму, траєкторії нейтралітету й воєнного лідерства, а також повоєнне позиціонування Норвегії як демократичної, кооперативної та орієнтованої на міжнародні інституції держави. Комплексність полягає в тому, що різні групи праць висвітлюють різні «шари» цього феномену, а саме: від конституційних норм і судового контролю [2; 43; 58; 68] та парламентської динаміки [13; 40; 50], через воєнну політику та окупаційні

практики [5; 8; 41; 54], до повоєнної дипломатії й скандинавської співпраці [18; 19; 35; 44; 61].

Отже, історіографія правління Гокона VII демонструє, що дослідження цього періоду перш за все розвивались нерівномірно й багатовекторно, а саме: від конституційно-правового тлумачення ролі монарха та парламентаризму до комплексних студій про нейтралітет, окупацію 1940–1945 рр. і повоєнну зовнішньополітичну переорієнтацію Норвегії. У працях різних авторів постає Гокон VII трактується не лише як біографічний сюжет, а як інституційний і символічний чинник легітимізації державності в кризові моменти. Сукупно ці підходи формують цілісну основу для аналізу взаємодії монархії, політичних інститутів і міжнародного контексту в 1905–1957 рр., а також окреслюють дискусійні вузли й прогалини, які потребують уточнення в межах подальшого дослідження.

1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження.

Теоретико-методологічна основа роботи визначається потребою комплексно пояснити, як у Норвегії за правління Гокона VII (1905–1957 рр.) поєднувалися інституційно-правові рамки конституційної монархії, реальна політична практика взаємодії короля з урядом і Стортингом та еволюція зовнішньополітичних пріоритетів держави. Відповідно до цього методологію дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системного підходу, а також сукупність загальнонаукових і спеціально-історичних методів (аналіз і синтез, індукція і дедукція, хронологічний і проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-правовий).

Основним у праці є принцип історизму, який забезпечує розгляд подій і політичних процесів у розвитку, з урахуванням конкретних умов епохи та логіки послідовних змін. Це означає, що інституційні можливості королівської влади, поведінка Гокона VII у кризових ситуаціях, а також зовнішньополітичні рішення Норвегії трактуються не як «позаісторичні» константи, а як результат співдії політичних традицій, правових обмежень, партійно-парламентської динаміки й

міжнародного контексту відповідного періоду. У межах цього принципу важливо уникати «переоцінки» ролі монарха з позицій пізнішого досвіду та натомість показати, як саме історичні обставини задавали спектр можливого для держави й її глави в 1905–1957 рр.

Щодо принципу наукової об'єктивності, то він передбачає критичне ставлення до джерел і наукових інтерпретацій, зіставлення різних підходів та аргументів, урахування дискусійності окремих сюжетів і можливих упереджень авторів. У практичному вимірі це реалізується через відбір і перевірку фактів, розмежування нормативного рівня (що «передбачає» конституційна модель) і рівня політичної практики (як інститути реально діяли в конкретних ситуаціях), а також через узгодження висновків із сукупністю наявних даних, а не з окремими «зручними» прикладами. Саме тому історіографічний блок роботи будується на критичному групуванні та узагальненні праць, що дає змогу чітко відмежувати усталені положення від інтерпретаційних розбіжностей.

Ще одним вартим значної уваги є – принцип системного підходу, який дозволяє розглядати монархію не ізольовано, а як елемент цілісного механізму влади та політичної комунікації, де ключовими є взаємозв'язки між королем, урядом і Стортингом, а також вплив суспільних очікувань і партійно-політичної структури на функціонування інститутів. У цьому підході королівська влада аналізується як частина ширшої системи, що працює на підтримання легітимності, інституційної безперервності й політичної стабільності, особливо в переломні моменти. Так само у зовнішньополітичному вимірі системність проявляється в поєднанні дипломатичних рішень із безпековими, економічними та символічними чинниками, характерними для поведінки «малої держави» в міжнародних відносинах.

На рівні загальнонаукових методів важливе місце посідають аналіз і синтез. Аналіз застосовується для «розкладання» складних явищ на компоненти, а саме: окремо розглядаються конституційні норми й інституційні обмеження короля, механізми парламентського контролю та урядової відповідальності, політична практика взаємодії монарха з ключовими органами влади, а також конкретні

зовнішньополітичні рішення у визначальні періоди. Синтез, у свою чергу, потрібен для узагальнення отриманих результатів і відтворення цілісної картини: як правові рамки, політичні інститути та особистий чинник Гокона VII разом формували специфіку норвезької моделі конституційної монархії та впливали на внутрішню й зовнішню політику країни. Такий перехід від «частин» до «цілого» особливо важливий для доведення логічної єдності дослідження, де інституційний аналіз не відривається від політичної історії та міжнародного контексту.

Такі методи, як індукція й дедукція забезпечують коректне формування висновків. Індукція використовується тоді, коли на підставі окремих фактів, рішень і ситуацій (наприклад, дій монарха у кризові моменти, практики взаємодії з урядом і парламентом, конкретних дипломатичних кроків держави) формулюються ширші узагальнення щодо закономірностей функціонування норвезької політичної системи й місця в ній короля. Дедукція застосовується у зворотному напрямі. Від загальних характеристик конституційної монархії та принципів парламентаризму – до пояснення конкретних речей, що демонструють, як загальна модель реалізується в реальних політичних умовах і чому певні дії були можливими або, навпаки, інституційно обмеженими.

З-посеред спеціально-історичних методів базовим є хронологічний метод, який забезпечує впорядкування матеріалу в часовій послідовності та дає змогу показати еволюцію політичних процесів без втрати причинно-наслідкових зв'язків. Він необхідний як для реконструкції ключових етапів правління Гокона VII, так і для послідовного аналізу змін зовнішньополітичних пріоритетів Норвегії від періоду після здобуття незалежності до повоєнних орієнтирів.

Зі свого боку проблемно-хронологічний метод дозволяє поєднати часову логіку з тематичною та простежити, як у різні періоди проявлялися ті самі ключові проблеми (співвідношення конституційних норм і практики; роль монарха в системі інститутів; вплив криз на механізми легітимізації; трансформація зовнішньополітичних стратегій). Завдяки цьому методі дослідження не зводиться до «переліку подій», а послідовно розкриває змістовні

лінії, що проходять крізь усе правління Гокона VII та визначають внутрішню й зовнішню політику Норвегії.

Якщо говорити про порівняльно-історичний метод, то він використовується для зіставлення норвезької моделі конституційної монархії з іншими європейськими прикладами, що дає змогу точніше визначити її специфіку й уникнути хибних узагальнень. Порівняння потрібне не для механічного «пошуку аналогій», а для коректного виділення спільних рис (типових для європейських монархій ХХ ст.) та відмінностей, зумовлених особливими умовами Норвегії як держави, що після 1905 р. формувала власну політичну модель і балансувала між традицією та вимогами парламентської демократії.

Окрему роль відіграє історико-правовий метод, без якого неможливий коректний аналіз конституційних норм і інституційних обмежень королівської влади. Він застосовується для дослідження правового статусу монарха, логіки конституційної моделі, формальних повноважень та процедур їх реалізації, а також для з'ясування того, як юридичні норми співвідносилися з політичною практикою. Саме цей метод дозволяє показати «рамку», у межах якої діяв Гокон VII, і пояснити, чому його вплив у політичній системі проявлявся переважно через інституційні механізми, політичну культуру та символічні функції, а не через пряме управління.

Зазначені принципи й методи узгоджені зі структурою дослідження, а саме: у першому розділі домінує наукова об'єктивність і критичне узагальнення історіографії; у другому – історизм і системний підхід у поєднанні з історико-правовим аналізом інституцій; у третьому – хронологічний і проблемно-хронологічний методи при системному осмисленні зовнішньополітичної еволюції Норвегії.

Зрештою, обрані теоретико-методологічні засади забезпечують комплексне пояснення поєднання конституційно-правових рамок, реальної політичної практики взаємодії короля з урядом і Стортингом та еволюції зовнішньополітичних пріоритетів Норвегії за правління Гокона VII. Дотримання

принципів історизму, наукової об'єктивності й системного підходу та застосування сукупності загальнонаукових і спеціально-історичних методів, таких як аналіз й синтез, індукція й дедукція, хронологічний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-правовий створюють надійну основу для послідовного аналізу джерел і формулювання аргументованих висновків.

Отже, у першому розділі сформовано науково-методологічну основу дослідження. Історіографічний огляд показав багатовекторність підходів до правління Гокона VII: як від аналізу становлення «національної монархії» та конституційно-парламентських механізмів так і до студій нейтралітету, окупації 1940–1945 рр. і повоєнної зовнішньополітичної переорієнтації Норвегії. Водночас визначені принципи (історизм, наукова об'єктивність, системний підхід) і методи (аналіз й синтез, індукція й дедукція, хронологічний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-правовий) забезпечують цілісну рамку для подальшого аналізу взаємодії монархії, політичних інститутів і міжнародного контексту 1905–1957 рр.

РОЗДІЛ II. КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ГОКОНА VII В СИСТЕМІ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ НОРВЕГІЇ.

2.1. Конституційні засади монархії в Норвегії.

Норвезька монархія в ХХ ст. трималася не на персональній владі короля, а на конституційній логіці, а саме: народному суверенітеті, відповідальності уряду та провідної ролі парламенту, які задавали рамки для всієї політичної системи. У таких умовах «корона» діяла як елемент правової безперервності й державного представництва, а ключові рішення набували легітимності через процедури та інститути, а не через волю монарха.

Першопричиною формування так званої «норвезької конституційної монархії» став прийнятий в Ейдсволлі 17 травня 1814 р. та злегка переглянутий 4 листопада 1814 р., Норвезький основний закон (Grunnloven) стверджував про народний суверенітет, розподіл влади та кодифікував індивідуальні свободи в стислому, надзвичайно детальному для своєї епохи тексті. Варто зазначити, що цей вибір відображав трансатлантичні конституційні течії (американську та французьку) та забезпечував готову основу для державності, незалежної від абсолютизму Данії та відмінної від Швеції, з якою Норвегія невдовзі уклала персональну унію. Двохсотлітній синопсис Стортингу (парламенту) також наголошує на суверенітеті народу, розподілі влади та свободі слова як головних принципах під час прийняття [60, с. 1–14]. Основний закон створив Стортинг і визначив його формування, правила засідань та внутрішній поділ (Одельстінг – нижня палата; Лагтинг – верхня палата, пізніше скасовані). Він поєднував широке за стандартами 1814 р. виборче право чоловіків з вимогами щодо власності та посад і навмисно забезпечував сильне представництво сільських районів («селянська клаузула», 2/3 сільських районів, 1/3 міст), вбудовуючи норвезьку політичну культуру вільних фермерів у національний законодавчий орган [60, с. 1–14].

З самого початку Основний закон гарантував захист верховенства права та свободу слова (відомий §100), надаючи Норвегії помітно правову хартію 1814 р.; водночас §2 сумнозвісно виключав євреїв (а на практиці – єзуїтів та чернечі

ордени), що пізніше було усунено поправкою (євреїв прийняли у 1851 р.) [60, с. 1-14]. Два положення (§23 та §108) забороняли створення нового дворянства та інших спадкових привілеїв, закріплюючи громадянську рівність як конституційну норму. Ця текстова позиція дозволила Стортингу у 1821 р. скасувати решту дворянського ордену попри опір короля. Зазначимо, що ця рання демонстрація була проявом того, що конституційний дизайн може стимулювати соціальні реформи [49, с. 82-96].

Хоча текст прямо не передбачав можливості судового перегляду, норвезькі суди, особливо Верховний суд, майже одразу почали розглядати конституцію як позитивний закон. До 1820-х рр. суд посилався на конституційні норми; до 1866 р. він публічно сформулював перегляд законодавства як частину норвезького права, допомагаючи стабілізувати конституційний уряд без спеціалізованого конституційного суду [58, с. 7–23].

Розділ §112 (пункт про поправки) поєднував процедурну жорсткість зі справжньою можливістю перегляду. Цей баланс пояснює, чому текст 1814 р. є найстарішою у світі безперервно чинною письмовою конституцією після конституції США: її можна було адаптувати, не викреслюючи. Елкінс, Гінзбург та Мелтон документують масштаб і частоту поправок (316 поправок за 67 років протягом досліджуваного періоду) і показують, як деталі законодавчої влади, монархії та союзного устрою уточнювалися зі зміною обставин [17, с. 3–6, 9–11].

Оскільки Основний закон 1814 р. вже визначав місце суверенітету, представницьку систему та обмеження спадкових привілеїв, він забезпечив юридично-символічну безперервність, яка зробила пізніші переходи – зокрема, мирне відокремлення від Швеції та вибір конституційного монарха 1905 р., упорядкованими, а не революційними [13, с. 1373–1391].

Доречно додати, що Основний закон 1814 р. зробив більше, ніж просто проголосив державний устрій; він закріпив громадянську та інституційну граматику, народний суверенітет, представницький уряд із сільським баластом, юридично визнані права, ворожість до спадкової касты та виправну жорсткість –

що структурувала норвезьку політику протягом двох століть і зробила можливою подальшу конституційну еволюцію без руйнування держави [49, с. 82-99].

Після сходження на престол монарх повинен присягнути перед Стортингом керувати «відповідно до Конституції та законів» і повторити присягу, якщо вперше її складено в Державній раді. Ця присяга юридично зобов'язує короля дотримуватися конституційного ладу та визначає всі королівські дії як зобов'язані згідно з правилами, а не дискреційні [43]. Конституція історично вимагає від короля «завжди сповідувати євангельсько-лютеранську релігію», пов'язуючи Корону з державною церквою як частину конституційної ідентичності королівства на початку ХХ ст. [43]. Монарх повинен проживати в королівстві та не може залишатися за кордоном довше шести місяців без згоди Стортингу; прийняття будь-якої іншої корони також вимагає більшості у дві третини голосів Стортингу. Ці правила конституційно закріплюють присутність короля та його безроздільну політичну лояльність до Норвегії [43]. Зауважимо, що у порівняльно-правовому підході конституційно-правовий статус глави держави доцільно розглядати як системне явище; це не лише перелік формальних повноважень, а й сукупність завдань, функцій і компетенції, що визначають місце глави держави в механізмі влади та в системі взаємодії з іншими органами. У науковій літературі статус глави держави описується через набір структурних елементів, як от: правосуб'єктність, принципи, функції, компетенцію, юридичну відповідальність і гарантії діяльності; саме така «структура статусу» дає змогу коректно зіставляти різні форми правління та реальний вплив інституту глави держави [69, с. 205, 353–354]. Стаття 17 уповноважує короля видавати та скасовувати укази, «що стосуються торгівлі, митниці, усіх засобів до існування та поліції», але лише тимчасово «до наступного Стортингу» та ніколи не суперечать Конституції чи статутам. Це вузький, тимчасовий інструмент виконавчої законодавчої діяльності, обмежений як змістом, так і часом [43].

Монарх може дарувати помилування після винесення вироку, але не може втручатися у справи про імпічмент (за винятком скасування смертної кари) без згоди Стортингу (стаття 20). Це міцно ставить помилування в конституційні

рамки, обмежені повноваженнями кабінету міністрів, і виключає його з контролю за відповідальністю міністрів чи кримінальною відповідальністю [43]. Також він призначає вищих цивільних та військових посадовців «після консультації зі своєю Державною радою», а призначені особи повинні присягнути на послух Конституції та Королю (стаття 21). Судові призначення, зокрема, офіційно здійснюються Королем у Раді, а цю компетенцію зараз оточує сучасна структура дорадчої ради; Верховний суд Норвегії та наукові дослідження найкраще описують цю систему та її ізоляцію від партійного контролю [2, с. 41–76]. Варто зазначити, що король може звільняти міністрів, державних секретарів та деяких високопосадовців після консультацій з Державною радою; інші можуть бути лише відсторонені від посади та повинні бути негайно звинувачені в суді – конституційні гарантії того, що королівський персонал має повноваження в рамках структур належної правової процедури [43]. Монарх може нагороджувати орденами за «видатні заслуги», але не може створювати ранги чи спадкові привілеї; ордени не надають жодного юридичного переважання доступу до посади, що підкреслює символічний, а не патримоніальний характер королівських почестей [43]. Зрештою король має право вільно призначати та звільняти своїх дворових та придворних чиновників (стаття 24). Це зберігає сферу внутрішнього королівського управління, яка конституційно відокремлена від політичної виконавчої влади [43]. Хоча монарх є головнокомандувачем, Конституція забороняє переведення норвезьких збройних сил на закордонну службу або введення іноземних військ до королівства без згоди Стортингу, а також забороняє використання територіальної армії за кордоном без такої згоди, що надає законодавчому органу вирішальні стратегічні важелі впливу [43]. Зауважимо, що король може скликати війська для оборони, укладати мир, «укладати та скасовувати конвенції», а також надсилати та приймати посланців; але практика та закони ставлять ключові категорії під парламентський нагляд (стаття 26). Це закріплює зовнішнє представництво Корони в конституційній, а не особистій якості [43].

Зі свого боку Стортинг щорічно визначає фінансування, «що виділяється королю на королівський двір» та уділ королівської родини (стаття 75). Ця бюджетна залежність інтегрує монархію у парламентську владу щодо державної казни [43]. Спадкоємець може засідати (без права голосу) у Державній раді після досягнення 18 років (стаття 35), а король регулює титули тих, хто перебуває в лінії спадкоємства (стаття 34). Ці положення соціалізують майбутнього суверена в умовах конституційної практики, обмеженої кабінетом міністрів, та стандартизують династичний статус [43]. Якщо король відсутній або недієздатний, наступний у черзі тимчасово керує урядом (стаття 41). Регент повинен присягнутися правити «відповідно до Конституції та законів», а пізніше повинен подати звіт про регентство як королю, так і Стортингу (ст. 44-45). Якщо необхідні суб'єкти не скликають Стортинг під час меншості, Верховний суд повинен забезпечити скликання зборів (стаття 46). Ці деталі конституціоналізують безперервність, водночас зберігаючи юридичний контроль за екстремними замінами [9]. Сучасні правово-інституційні джерела пояснюють, як Король у Раді призначає суддів у рамках, розроблених для захисту незалежності судової влади (Національна судова адміністрація; Рада з призначень суддів), що відображає конституційне положення Корони як формальної вершини виконавчої влади, а не як позаконституційного органу, що приймає рішення [68]. Разом ці положення показують місце монарха як конституційного глави держави, а саме: зв'язане особистою присягою, символічно виняткове та функціонально вбудоване в процедури, обмежені правилами (укази, помилування, призначення, військове командування, зовнішнє представництво), все це звужено чіткими часовими, предметними, фіскальними та парламентськими обмеженнями. Компетенція глави держави у парламентарних монархіях і республіках зазвичай істотно «прив'язана» до парламентської більшості де глава держави не може сформувати уряд без підтримки парламенту, а призначення прем'єр-міністра лідером партії-переможця на виборах має майже автоматичний характер. Формально глава держави також має інструменти участі у парламентському житті (відкриття та

закриття сесій, інколи – достроковий розпуск), але в парламентарних системах ключовим є те, що значна частина актів і повноважень реалізується за участі уряду, який і несе політичну відповідальність за відповідні рішення. Узагальнюючи, глава держави визначається як конституційний орган і водночас найвища посадова особа, що репрезентує державу назовні й усередині та виступає символом державності; залежно від моделі правління він може трактуватися як елемент парламенту, як глава виконавчої влади або як інститут, що не «вбудовується» в жодну з класичних гілок влади [71, с. 179-186].

Згідно з Конституцією Норвегії, влада Корони визначена щільним набором текстових та практичних обмежень, які спрямовують владу через правила, процедури та парламентський контроль, а не особистий розсуд. Відправною точкою є клятва монарха «керувати Королівством Норвегія відповідно до його Конституції та законів», яка зобов'язує суверена дотримуватися конституційного ладу з моменту сходження на престол [43]. Клаузула про недоторканність таким чином робить Короля особисто поза осудом, перекладаючи відповідальність за державні дії на міністрів, що є структурним обмеженням, яке відокремлює владу від особи монарха та покладає підзвітність на кабінет міністрів [43]. Ця архітектура відповідальності процедурно забезпечується правилами Державної ради, а саме: кожен радник повинен висловити свою точку зору, заперечення щодо неконституційності королівського рішення мають бути зафіксовані в протоколі, а будь-який радник, який не заперечує, «вважається таким, що погодився» і може бути підданий імпічменту, тоді як жодне «рішення, складене королем», не є дійсним без контрасигнації [43]. Зазначимо, що у сфері законодавчої влади Король відкриває парламент промовою, але не може бути присутнім під час обговорень, що зберігає незалежність Стортингу від присутності Корони навіть під час церемоніальної кульмінації законодавчого року [43]. Сама законотворчість вбудовує монарха в обмежену процедуру згоди – законопроекти ініціюються в Стортингу (включаючи уряд, що діє через міністра), потім надсилаються королю на згоди; якщо згоди не надається, вето лише зупиняє чинність, а законопроект, прийнятий Стортингами без змін, розділений

двома загальними виборами, стає законом без королівського підпису [43]. Ці текстові обмеження доповнюються процедурою внесення поправок, де Корона не має вирішальної ролі; конституційні зміни пропонуються одним Стортингом і, після загальних виборів, приймаються більшістю у дві третини голосів на наступному Стортингу; потім поправка підписується головуючими Стортингу і просто надсилається Королю для публічного оголошення, що підкреслює, що установча влада належить парламенту, а не монарху [43].

У рамках щоденного нагляду Конституція зобов'язує уряд надавати всю необхідну інформацію Стортингу та дозволяє парламенту запитувати юридичний висновок Верховного Суду з правових питань; обидва положення посилюють юридичні обмеження щодо рішень, прийнятих «від імені короля» [43]. Зі свого боку судова доктрина додає ще один рівень. У Норвегії немає окремого конституційного суду, але звичайні суди, на чолі з Верховним Судом, перевіряють конституційність законів та законність адміністративних рішень, включаючи постанови та рішення, видані міністерствами чи іншими органами виконавчої влади; цей усталений судовий контроль (визнаний конституційним звичаєвим правом) обмежує дії Короля в Раді правовими стандартами, а не особистими прерогативами [68]. Зрештою, сучасна парламентська практика фіксує політичний центр виконавчої влади поза монархом – немає повноважень щодо розпуску влади та голосування щодо інвестування; кабінети міністрів повинні просто терпіти парламентську більшість («негативний парламентаризм»), що залишає короля формальним главою виконавчої влади, тоді як формування та виживання уряду залежить від довіри законодавчої влади, а не від королівської волі [50].

У Норвегії на початку ХХ ст. взаємовідносини між виконавчою владою (уряд та король у Раді), законодавчою владою (Стортинг) та монархією були структуровані як тісна мережа взаємодії та контролю, а не як жорстке розділення. Фінансові прерогативи Стортингу закріплювали баланс де він єдиний запроваджував податки та асигнування, і таким чином встановлював крайні межі для дій виконавчої влади [50, с. 80-81]. Ці бюджетні повноваження поєднувалися

з контрольною діяльністю через Управління Генерального аудитора (Riksrevisjonen), власний орган аудиту Стортингу, заснований у 1816 р., який безпосередньо звітує перед парламентом та оцінює, чи виконували міністерства витрати «відповідно до рішень та намірів Стортингу» [66]. На практиці це створило повторюваний цикл виконавчої та законодавчої гілок влади коли уряд пропонував та витрачав кошти; Стортинг виділяв кошти, потім проводив аудит і через Комітет державних рахунків відстежував висновки аудиторів у офіційному діалозі з міністрами [70]. Механізми безперервного потоку інформації пов'язували гілки влади між бюджетами. Стортинг міг вимагати надання протоколів Державної ради та інших урядових документів, а його Регламент детально описує, як комітети та члени парламенту запитують такі матеріали та як міністри повинні відповідати у стислі терміни [63, с. 41–42, 54]. Окрім паперової форми, регулярні запитання прив'язували виконавчу владу до палати. Щотижневі усні та звичайні запитання зобов'язували міністрів з'являтися, відповідати та приймати подальші запитання, інституціоналізуючи нагляд як постійну міжгалузеву зустріч [63, с. 52–54]. Сама розробка політики була організована як міжгалузєва естафета. Урядові законопроекти («Королівські звіти» та пропозиції) надходили до Стортингу та негайно розглядалися постійними комітетами, які могли проводити відкриті слухання з міністрами, державними службовцями та зовнішніми суб'єктами, перш ніж звітувати на пленарному засіданні – така схема посилювала парламентський вплив, не руйнуючи ініціативну роль виконавчої влади [50]. Правила складання розкладу ще більше синхронізували роботу гілок влади. Процедури Стортингу регулюють перенесення урядових пропозицій на інші виборчі терміни та вимагають заяв уряду перед поновленням незавершених справ [63, с. 41-42].

Відзначимо, що у закордонних справах «Розширений комітет із закордонних справ та оборони» функціонував як офіційний міст для консультацій; водночас Конституція зобов'язувала уряд подавати важливі договори та документи зовнішньої політики на розгляд Стортингу [63, с. 80-81]. Норми прозорості та підзвітності забезпечили видимість та можливість

перегляду цієї взаємодії. Конституція передбачала проведення відкритих засідань Стортингу, що робило обмін інформацією між виконавчою та законодавчою гілками влади доступним для громадськості [63, с. 83]. А на вершині підзвітності стояв імпічмент де міністри та інші посадові особи могли бути судимі Судом імпічменту (Ріксретт) за порушення конституції (стаття 86), конституційним запобіжником, який, хоча й рідко використовувався, зміцнював нормативну ієрархію, в рамках якої діяли виконавча влада та монархія [63, с. 83]. Зрештою, давня здатність судової влади до перегляду, сформована у 19 ст. та реалізована звичайними судами, завершила трикутник, встановивши юридичний контроль як над законодавчими, так і над виконавчими актами, коли суперечки доходили до судів, без регулярного витіснення парламентських політичних рішень [2, с. 41–42]. Разом ці фіскальні, інформаційні, процедурні та правові ланцюги створили систему, в якій уряд керував щоденним управлінням, Стортинг формував та контролював це керівництво, а офіційна роль монархії була вбудована в інституційні процедури, які підтримували всі три гілки влади в постійному, конституційно закріпленому контакті [50].

Отже, фундаментом норвезької моделі монархії стала Конституція 1814 р. та її еволюція, яка закріпила принципи народного суверенітету, розподілу влади й верховенства права та визначила реальні межі королівських повноважень. Доречно додати, що монархія в Норвегії функціонує не як центр ухвалення політичних рішень, а як частина системи, де ключова роль належить парламенту й уряду, а королівська влада «вбудована» в процедури та відповідальність. В результаті саме стійкість конституційних норм і механізмів контролю пояснює довготривалу стабільність норвезької державності та можливість поєднати монархічну форму з демократичною практикою.

2.2. Король у роки Другої світової війни: символ національної єдності.

Воєнна катастрофа і окупація різко загострили питання легітимності, що є в держави, коли територія під контролем ворога, а політичний тиск змушує до компромісів. Саме в цій межовій ситуації особиста позиція монарха перетворюється на політико-моральний орієнтир, який зшиває суспільство, уряд і ідею конституційної тяглості.

Німецьке вторгнення 9 квітня 1940 р. поставило перед Гоконом VII питання не лише про воєнний опір, а й про долю конституційного ладу. Після відмови уряду Йогана Нюгордсвольда прийняти німецький ультиматум король і кабінет відступили з Осло до Елверума, а потім до Ньюбергсунда [2, с. 41–42]. Варто зазначити, що у цей момент німецький посол Курт Бройер висунув Гокону VII ультиматум – визнати Відкуна Квіслінга прем'єр-міністром і надати режиму окупації конституційне прикриття. За реконструкцією подій, король, вислухавши вимоги, повідомив їх уряду, але відразу заявив, що не може погодитися й зречеться престолу, якщо міністри займуть іншу позицію; саме це поставило кабінет перед вибором між капітуляцією та солідарною відмовою й забезпечило одностайне рішення сказати «ні» [48, с. 268]. Леон підкреслює, що німці фактично поставили перед Гоконом VII вибір «між Квіслінгом і руйнівною війною», але король вважав призначення Квіслінга державною зрадою й знову заявив про готовність зречтись у разі згоди уряду [33, с. 99]. Так особиста відмова короля стала водночас і принциповим конституційним рішенням де монарх, легітимований плебісцитом 1905 р., не міг санкціонувати уряд, нав'язаний окупантом. Відмова була висловлена в умовах прямого військового тиску. У перші дні кампанії німці намагалися захопити чи ліквідувати Гокона VII; він ледь уник полону при від'їзді з Осло, а бомбардування Елверума і Ньюбергсунда відбувалися одразу після його зустрічей із Бройером [48, с. 259]. Пізніше, вже після капітуляції норвезьких сил у червні 1940 р., рейхскомісар Йозеф Тербовен і створена за німецьким тиском «Державна рада» знову вимагали від Гокона VII «добровільного» зречення, щоб оформити маріонетковий уряд як внутрішньо

легітимний; саме тоді пролунало його «друге історичне «ні», яке в джерелах називають першим політичним актом опору в окупованій Норвегії [42, с. 7-8].

Гокон VII пояснив свою позицію в конституційних термінах. Керівним принципом для нього залишалося гасло «Alt for Norge» – «Все для Норвегії», і він розглядав можливість зречення лише тоді, коли був би переконаний, що більшість норвежців цього хоче і що так він краще послужить народу [33, с. 100]. У відомому радіозверненні «Kongens nei» від 8 липня 1940 р. Гокон VII прямо заявив, що виконання німецьких вимог означало б відмову від принципу, який вів його протягом усього правління, – суворо діяти в межах Конституції 1814 р. [33, с. 100]. Текст цього звернення нелегально поширювався в Норвегії й розглядається як перший письмовий документ опору, підписаний фактично від імені короля й уряду, попри непопулярність кабінету Нюгордсвольда через довоєнну оборонну політику [33, с. 100–101]. У внутрішньополітичному сенсі подвійне «ні» Гокона VII – відмова призначити Квіслінга й відмова зректися – зберегло уявлення про те, що конституційна монархія не була добровільно розпущена, а окупаційний режим позбавлений справжньої правової безперервності. Паралельно потрібно було довести, що норвезька держава продовжує існувати у вигнанні. Уже 9 квітня 1940 р. Стортинг ухвалив «Уповноваження Елверума», надавши уряду право діяти, коли парламент не може збиратися; ця дискусійна в доктрині норма стала формальною основою для законодавчої діяльності кабінету у Лондоні [6, с. 106]. Через два місяці уряд Нюгордсвольда прибув до Великої Британії й діяв як «представницький уряд Норвегії», визнаний союзниками; Гокон VII переїхав разом із ним і підписував усі тимчасові кримінальні декрети [6, с. 106–107]. Саме ці укази 1941–1945 рр. – зокрема декрет від 3 жовтня 1941 р. про розширення покарання у вигляді втрати громадянських прав і подальші акти, що криміналізували різні форми колабораціонізму, стали основою для повоєнного «rettsoppgjør», правового розрахунку з колаборантами та воєнними злочинцями [55, с. 363–364].

Уряд у вигнанні ще під час війни публічно обіцяв широке застосування цих санкцій, показуючи, що колаборанти будуть юридично, а не самосудно покарані

– це мало утримати суспільство від спонтанного насильства та прив'язати громадську думку до правової програми Лондона [55, с. 361–362]. Факт, що після 1945 року саме ці акти застосовувалися судами, свідчив, що у свідомості норвежців легітимна держава «пережила» окупацію в особі короля й уряду у вигнанні [6, с. 106–107]. Важливу частину ролі Гокона VII становила підтримка морального духу населення. Основним каналом стали регулярні радіопередачі з Лондона через норвезьку службу BBC, яку в окупованій країні називали просто «Лондонським радіо». Леон відзначає, що ці промови відіграли ключову роль у зміцненні довіри норвежців як до монархії, так і до самих себе; їхня мета полягала не в оперативному керівництві опором, а у підтриманні віри в безперервність конституційної держави й солідарність короля зі своїм народом [33, с. 99–100]. Зміст виступів – наголос на вірності Конституції, невизнанні Квіслінга, вірі у визволення допомагав людям інтерпретувати щоденну відмову від співпраці як частину ширшої національної боротьби. Більше того завдяки трансляціям «люди могли дізнатися про пряmolінійну позицію короля», і це істотно підвищило його авторитет порівняно з міжвоєнним періодом; в очах суспільства Гокон VII став головним символом спротиву й єдності [33, с. 100]. Символічний вимір послань підсилювався матеріальною культурою опору. Дослідження Гіллі Карр показує, як монограма «Н7» (Гокон VII) перетворювалася на всеприсутній знак лояльності. Монети з королівською монограмою норвежці вирізали, переробляли на значки й носили як непомітний знак відданості вигнаному монарху й відмови визнавати колабораціоністський режим [7, с. 327–344]. Брошура «Норвегія під німецькою окупацією» підсумовує цей досвід. Після військової капітуляції «уряд у вигнанні в Лондоні та, зокрема, король Гокон VII стали символами тривалої боротьби за незалежне Королівство Норвегія», а його перше «ні» вимогам окупантів згодом стали трактувати як початковий акт опору, на який орієнтувалися цивільні форми непокори [42, с. 9–11].

Після визволення країни повернення Гокона VII 7 червня 1945 р. було сприйнято як підтвердження того, що довоєнна конституційна демократія

вистояла й відновлюється. Варто зазначити, що цього дня короля зустріли як «найбільшого героя Норвегії», а поняття «народної монархії» широко вживалося для опису нового зв'язку між суспільством і королівською родиною [33, с. 99]. Король свідомо зробив зі свого повернення старт національного відродження. Він вирушив у тривалі подорожі по зруйнованій країні, прагнучи на власні очі побачити умови життя людей та продемонструвати особисту участь у відбудові; ці поїздки, як підкреслює Леон, зміцнили повагу до монархії й допомогли уникнути гострої політичної кризи в перші повоєнні роки [33, с. 100]. Біографічні дослідження нагадують, що Гокон VII і надалі розумів свою владу як похідну від народу. Він вважав, що девіз «Все для Норвегії» зобов'язав би його зректися престолу, якби це справді відповідало волі більшості, і саме тому його повернення не сприймалося як загроза парламентському суверенітету [33, с. 99]. У довгостроковій перспективі цей досвід війни та повоєнного відновлення зробив норвезьку монархію «народною». Опитування, на які посилається Леон, фіксують стабільно високий рівень підтримки монархії – понад 90%, і пов'язують це з тим, що інститут сприймається як чинник стабільності, вплетений у демократичну політичну систему, а не як конкурентна влада [33, с. 103].

Таким чином, у роки Другої світової війни й одразу після неї Гокон VII виступив не лише символічним, а й конституційним стрижнем норвезької державності. Його послідовне «ні» спробам окупантів використати Квіслінга чи змусити зректися, юридичне оформлення діяльності уряду у вигнанні й підготовка правових основ повоєнного судового врегулювання, а також радіопромови й повоєнні подорожі зміцнили внутрішню легітимність монархії та забезпечили безперервність демократичного ладу.

2.3. Вплив діяльності Гокона VII на сучасну модель норвезької монархії.

Після кризових років формується стійкий стандарт: монархія життєздатна тоді, коли не конкурує з демократією, а підсилює її – нейтральністю, самостриманням і здатністю об'єднувати. Тривале правління Гокона VII важливе для розуміння того, як персональний авторитет може працювати на інститут, залишаючись у межах конституційної ролі.

Слід підкреслити, що у сучасній Норвегії утвердився принцип, за яким монарх є передусім гарантом стабільності, а не центром влади. Конституція 1814 р. формально наділяє короля виконавчою владою, але на практиці політичні рішення ухвалює уряд, що спирається на парламентську більшість, тоді як Стортинг здійснює законодавчу владу; роль монарха здебільшого представницька й церемоніальна [33, с. 98]. Соціологічний підхід, заснований на Вебері, описує конституційного монарха як постать із мінімальною легітимною політичною владою, але з великим моральним авторитетом, що підтримує легітимність самого порядку [12, с. 444–445]. Саме в цьому напрямку розвивалося правління Гокона VII. Корона поступово переставала бути виконавчим центром і ставала символом стабільності й наступності демократії. Плебісцитарне походження монархії 1905 р. відразу задало рамку «народної монархії». Стортинг наполягав на референдумі щодо запрошення принца Карла, і майже 79% виборців підтримали монархію з ним як главою держави – це стало першим кроком до того, щоб монарх сприймався як обраний народом інститут, а не лише як спадковий правитель [33, с. 97–99]. Доречно додати, що у подальшій доктрині закріпився термін фолкемонаркі – «народна монархія», де мандат короля походить від народу й пов'язується з національним консенсусом, а не з «божественним правом» чи чистою династичністю [12, с. 445]. Такий старт практично виключав трактування корони як самостійного політичного центру влади й від самого початку орієнтував Гокона VII на роль гаранта стабільності конституційного ладу. Особисте розуміння Гокonom VII своєї посади ще більше закріпило цей принцип. Він прийняв трон лише після загальнонародного голосування, послідовно наголошував, що норвежці повинні самі обрати форму

правління, і від самого початку позиціонував себе як об'єднуючу силу, а не політичного гравця [33, с. 99–100].

Вибір імені «Гокон» і девізу «Alt for Norge» («Все для Норвегії») підкреслював, що його влада є служінням нації. Під час кризи 1940 р. «королівське «ні»» стало не утвердженням особистої волі, а захистом конституційної безперервності. У промові з Лондона Гокон VII наголосив, що все правління будував на суворому дотриманні Конституції й готовий зректися, якщо більшість народу цього забажає [33, с. 100]. Зауважимо, що монарх не претендував на додаткову владу в надзвичайних умовах, а виступив охоронцем правил, за якими діє демократична держава. Досвід війни остаточно закріпив модель монарха як символу, а не владного центру. Радіозвернення Гокона VII з Лондона, адресовані «норвезькому народу» і руху Опору, підтримували віру в відновлення конституційної Норвегії, а не просували якусь партійну програму; саме через них суспільство сприйняло короля як ключовий символ боротьби й єдності [33, с. 100–101]. Аналіз промов показує, що вони поєднували апеляцію до спадщини 1814 р. із проєкцією повоєнного відновлення, виконуючи функцію містка між минулим і майбутнім конституційного ладу [12, с. 445–446]. У культурі Опору монограма «Н7», прапор і гімн утворили тріаду головних символів; король уособлював легітимну державу, хоча не контролював ні адміністративний апарат, ні військову силу в окупованій країні [7, с. 327–344]. Зі свого боку повоєнні подорожі спустошеною країною й демонстративна скромність лише посилили образ монарха як морального лідера, що служить суспільству [33, с. 99–101].

Упродовж XX ст. традиційні функції короля були перетворені з «правлячої» на символічну роль, і правління Гокона VII стало центральною віссю цієї трансформації. Конституційний текст і політична практика розійшлися. Формула про те, що «виконавча влада належить королю», збереглася на папері, але фактично уряд і Стортинг здійснювали владу, а завдання монарха стало переважно представницьким [12, с. 444–445]. У веберівській перспективі це означало, що «керівна» функція поступилася місцем функції легітимації –

гарантування тягlosti порядку при мінімумі реальних повноважень [12, с. 445–446]. Відродження монархії 1905 р. через референдум, термін фолкемонаркі та акцент на народному суверенітеті чітко відмежували норвезьку корону від класичних династичних моделей [12, с. 445]. Особистий стиль Гокона VII, а саме: відмова від пишноти, суворе дотримання Конституції, інтерпретація опору нацизму як виконання конституційного обов'язку – закріпив за королем роль охоронця демократичної легітимності [33, с. 98–101].

У науковій літературі Гокон VII постає еталоном конституційного монарха. Його відмова легітимізувати уряд Квіслінга й наполягання на тому, що остаточні рішення щодо форми правління належать Стортингу та народу, показують поєднання моральної твердості й інституційного самообмеження [33, с. 99]. У повоєнний час він свідомо не використовував залишкові прерогативи, дотримуючись правила «царювати, але не правити»; поїздки країною та участь у національних ритуалах були спрямовані на примирення й підтримку демократії, а не на власну політичну роль [33, с. 100].

Концепція фолкемонаркі, розроблена норвезькими правниками й політичними науковцями, сприймає цей стиль як норму. Монархія має одну функцію – представляти народ і державу, залишаючись в межах конституційного порядку [12, с. 445–447]. Для наступних поколінь правителів приклад Гокона VII став обов'язковим шаблоном. Олав V і Гаральд V успадкували не лише інституцію, а й наратив «народної монархії», втілений у девізі «Alt for Norge» та образі «звичайних людей» у королівському статусі [33, с. 100–102]. Їхні промови та стиль поведінки – від поїздок трамваєм до публічних висловлювань про «наших нових співвітчизників» продовжують лінію морального, але неполітичного лідерства [33, с. 100–102]. Аналіз новорічних звернень 1960–2014 рр. показує, що король виступає як голос спільних цінностей і «банального націоналізму», уникаючи суперечливих питань і підтверджуючи лояльність до демократичних інституцій [12, с. 443–448]. Офіційна біографія Королівського двору так само підкреслює, що Гокон VII розумів себе як конституційного

монарха, який ретельно інформований, але не втручається в політичні рішення, і саме ця модель була успадкована його наступниками [29].

У підсумку правління Гокона VII сформувало сучасне норвезьке розуміння монархії де король – це гарант безперервності й стабільності, моральний і символічний лідер, чия легітимність спирається на народний суверенітет і Конституцію, а не на власну політичну владу. Саме тому норвезька монархія зберігає високу підтримку в егалітарному суспільстві й залишається сумісною з парламентською демократією.

Таким чином у другому розділі показано, що королівська влада Гокона VII формувалася в логіці «народної монархії», легітимізованої плебісцитом 1905 р., де монарх від початку мислився не як самостійний політичний центр, а як гарант стабільності конституційного ладу. У роки Другої світової війни ця модель проявилася найвиразніше: «подвійне “ні”» Гокона VII, відмова від зречення та наголос на діях лише в межах Конституції підтримали правову й символічну безперервність держави, а діяльність уряду у вигнанні (зокрема на підставі «Уповноваження Елверума») закріпила практичний механізм функціонування влади в надзвичайних умовах. Водночас радіозвернення з Лондона та символіка Опору («Н7») перетворили монарха на ключовий знак національної єдності й морального лідерства, що працював на відновлення конституційної Норвегії, а не на партійну політику. У свою чергу вироблена Гоконом VII модель представляти народ і державу в межах конституційного порядку – стала нормою для наступників (Олафа V і Гаральда V) та пояснює, чому інститут монархії зберіг високу підтримку й залишився сумісним із парламентською демократією.

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ НОРВЕГІЇ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ГОКАНА VII.

3.1. Міжнародне становище Норвегії після здобуття незалежності (1905 р.)

Незалежність означала не лише розрив з унією, а й необхідність швидко «вписати» себе в систему великих держав, домогтися визнання, вибудувати дипломатію та визначити безпекові опори. Для малої держави зовнішня політика починається з базового вибору – як захистити суверенітет і водночас зберегти можливості торгівлі та розвитку.

Вихід Норвегії з персональної унії зі Швецією став водночас конституційним розривом і передумовою для сходження Гокона VII на норвезький трон. Акт про унію 1815 р. оформлював союз як персональну унію двох рівноправних королівств із окремими конституціями, але спільним монархом і закордонною службою, де зовнішня політика фактично концентрувалася в руках короля [32, с. 12–13]. Протягом XIX ст. така конструкція спричиняла «кризу за кризою» у відносинах між двома державами, а до 1890-х рр. у Норвегії визріла ідея національної монархії, що поєднувала б норвезькі історичні традиції з прийнятністю для європейської династичної політики [32, с. 2–4]. У цьому контексті конституційний прорив 1905 р. сприймається не як антимонархічна революція, а як перезаснування монархії на суто норвезькій основі – важливий фон для подальшого обрання Гокона VII.

Безпосереднім поштовхом до розриву стало «консульське питання». Єдиними спільними інституціями союзу були король, МЗС і консульська служба. Коли уряд Міхельсена добивався окремих норвезьких консулів, існуючу спільну службу подали як таку, що суперечить інтересам країни, перетворивши консульську реформу на плебісцит щодо самого союзу. Дослідження показують, що агітація свідомо перебільшувала «шведське домінування» в закордонній і консульській службі, аби зробити консульське питання важелем для мирного розпуску унії [57, с. 379–406]. Конституційний розрив відбувся 7 червня 1905 р. Стортинг оголосив, що Оскар II перестав виконувати обов'язки короля Норвегії, а отже, унія припинила дію [32, с. 12]. Таке тлумачення відмови короля

призначити новий уряд було сміливим і неортодоксальним, тому повне юридичне припинення унії потребувало подальших кроків, а саме: плебіситу про незалежність 13 серпня, переговорів у Карлстаді, скасування Riksakten і зречення Оскара II від норвезької корони 26 жовтня 1905 р. [57, с. 379–406]. На референдумі щодо «вже здійсненого розпуску союзу» 368 208 виборців підтримали розрив, а лише 184 виступили проти, що фіксується в порівняльних виборчих довідниках як майже повний національний консенсус [40, с. 1446]. Таким чином, одностороння декларація Стортингу, народне схвалення й договірне припинення унії разом перетворили політичний маневр 7 червня на міжнародно визнане «мирне розірвання персональної унії між Норвегією та Швецією» [57, с. 379–406].

Питання про форму правління й особу монарха вирішували вже в нових, суто національних рамках. Спочатку Стортинг намагався передати норвезький трон представнику династії Бернадоттів як жест доброї волі, але Оскар II відмовився, і уряд повернувся до «другого варіанту» – датського принца Карла [32, с. 3–4, 110–111]. Норвегія вже була «вільним, неподільним королівством» після розриву зі Швецією, але ще належало визначити главу держави на національній основі [33, с. 98]. Принц Карл наполіг на підтвердженні свого сходження загальнонародним голосуванням, і на референдумі 12–13 листопада 1905 р. виборців запитали, чи схвалюють вони рішення Стортингу запросити його королем. Близько 79% відповіли «так», а кількісні дані (259 563 голоси «за» проти 69 264 «проти») свідчать про чітку більшість на користь монархії [33, с. 99; 40, с. 1437].

Уже 25 листопада 1905 р. Карл прибув до столиці та прийняв ім'я Гокон VII і девіз «Alt for Norge», символічно пов'язавши нову династію із середньовічною норвезькою короною та народним суверенітетом, який санкціонував його обрання [33, с. 98-99]. Монархія, створена таким чином, отримала широку підтримку й стала символом єдності країни після внутрішніх суперечок 1905 р. [32, с. 4]. Зазначимо, що у європейському контексті Норвегія одразу позиціонувала себе як повноцінну учасницю «клубу» конституційних монархій.

Порівняльні дослідження нагадують, що на початку ХХ ст. дев'ятнадцять із двадцяти однієї європейської держави мали конституційну монархічну форму правління, і норвезьке рішення зберегти монархію вписувало країну саме в цю більшість, а не в радикальний республіканський табір [67, с. 431–461].

Вибір Гокона VII як конституційного короля подавався як частина стратегії. Монархія мала втілювати народний суверенітет усередині країни й водночас заспокоювати іноземні уряди щодо стабільності й передбачуваності нового режиму [32, с. 4, 134]. Подальша поведінка Гокона VII, як от: суворе повага до парламентського правління, уникнення партійних конфліктів, стриманий публічний імідж – зміцнила репутацію Норвегії як надійної конституційної монархії, порівнюваної з Британією й Данією [32, с. 246–247].

Економічно Норвегія шукала своє місце не як територіальна чи військова держава, а як морська торговельна нація. На рубежі століть її часто описували як «маленьку країну, але велику морську державу»: до 1900 р. інвестиції в судноплавство становили приблизно 30% усіх валових інвестицій, а понад три чверті зростання морських перевезень припадало на рейси між іноземними портами [64, с. 52, 56]. Норвезькі судноплавні компанії успішно конкурували на британському та інших європейських ринках, пропонуючи дешеві й надійні послуги, тим самим структурно прив'язуючи країну до ліберального торговельного порядку навколо Великої Британії [64, с. 52–56]. В очах як норвезької еліти, так і зовнішніх спостерігачів це означало, що роль держави визначається передусім як постачальника транспортних послуг і торговельного партнера, а не як претендента на силовий вплив у Європі.

Політична еліта раннього періоду правління Гокона VII сформулювала зовнішньополітичні цілі нової держави максимально обережно. Відразу після розриву союзу головною метою було зміцнення незалежності через політику нейтралітету, підкріплену договором чотирьох великих держав, а саме: Великої Британії, Франції, Німеччини та Росії – про гарантії незалежності й територіальної цілісності Норвегії [30, с. 43]. Більше того у промові 26 жовтня 1905 р. в Стортингу було чітко окреслено два основні напрямки зовнішньої

політики – нейтралітет у поєднанні з активною торговельною політикою [24, с. 3–4]. Нейтралітет означав відмову від військових союзів, які могли б втягнути країну у війни інших, тоді як «активна торговельна політика» мала використовувати потенціал торговельного флоту в цих безпекових рамках [24, с. 3-4]. Відомий афоризм Левланда про те, що «найкраща зовнішня політика – не мати зовнішньої політики», стисло передавав прагнення уникати конфліктів великих держав і захищати лише нейтралітет і економічні інтереси [14, с. 17]. Напередодні Першої світової війни зовнішню політику фактично розуміли як розширення торговельної.

Першими пріоритетами 1914 р. стали «не втягнути Норвегію у війну» і «забезпечити постачанням населення та економіку» [24, с. 3–4]. У цих рамках формувалося й ставлення Гокона VII до нейтралітету. Відразу після 1905 р. нейтралітет розглядали як головний інструмент захисту нової незалежності, підкріплений згаданим гарантійним договором [30, с. 43]. У ширшій концепції безпеки нейтралітет означав не лише правовий статус під час війни, а й сукупність заходів мирного часу, покликаних максимально підвищити шанси залишитися осторонь конфлікту [34, с. 12–13].

Гокон, суворо дотримуючись конституційних норм і підтримуючи мирне врегулювання суперечок, надавав моральної ваги цій стратегії – незалежність мала захищатися нейтралітетом, а не силовою політикою. Особливо показовими були його участь у скандинавській королівській дипломатії й зустріч трьох королів у Мальме в грудні 1914 р., покликані продемонструвати дружні відносини й спільну рішучість підтримувати нейтралітет [30, с. 45]. Водночас нейтралітет Гокона був прагматичним. Норвегія економічно залежала від британського мореплавства, і тому фактична політика поступово зміщувалася на користь Антанти, що згодом описувалося як ситуація «нейтрального союзника» Британії [34, с. 12]. Формально Норвегія залишалася нейтральною, але її торговельні й безпекові інтереси прив'язувалися до західної морської держави [30, с. 46–47]. Гокон не виступав проти цієї адаптації, а, зберігаючи позапартійну публічну позицію, підтримував правові й символічні рамки нейтралітету, який

фактично давав країні простір уникнути війни й водночас захистити життєво важливі інтереси. Для нього нейтралітет був не самоціллю, а найбільш придатним інструментом, за допомогою якого конституційний монарх малої держави міг забезпечити незалежність, уникнути втягування в суперництво великих держав і створити умови для мирного демократичного розвитку.

Отже, вихід із унії поставив Норвегію перед завданням швидкої міжнародної легітимації та вибудови зовнішньополітичної суб'єктності. Потрібно було закріпити визнання, сформувані дипломатичні механізми та визначити рамки безпеки для малої держави в системі «великих сил». Зі свого боку ранні кроки зовнішньої політики логічно впливали з прагнення зберегти суверенітет, уникати втягування в конфлікти та спиратися на правові й договірні форми міжнародних відносин; і саме період після 1905 р. заклав базові принципи норвезької зовнішньополітичної поведінки у ХХ ст., а саме: обережність, інституційність і орієнтацію на безпекові гарантії через міжнародні формати.

3.2. Політика нейтралітету в роки Першої світової війни.

Нейтралітет у великій війні – це постійне балансування між принципом невтручання та реаліями економічного виживання, морської торгівлі й тиску воюючих блоків. На перший план виходять інструменти дипломатії, внутрішня дисципліна державних інститутів і межі, за якими нейтралітет перестає бути практично здійсненним.

Після 1905 р. нейтралітет став для Норвегії основою зовнішньої політики та головним інструментом захисту нової монархії й незалежності. Політичні еліти виходили з того, що невелика прибережна держава без союзів і з обмеженими збройними силами має триматися осторонь конфліктів великих держав; цю лінію закріпив договір 1907 р. про гарантії територіальної цілісності Норвегії з боку Великої Британії, Німеччини, Франції та Росії [30, с. 43]. Географічна периферійність, бажання «залишитися на самоті» в розбудові держави та відмова від союзів, що могли б утягнути у чужі війни, були чітко сформульовані в програмній промові 26 жовтня 1905 р., де ще до Першої світової

війни було проголошено формулу «нейтралітет та активна торгівля» [24, с. 3]. Вибір нейтралітету спирався і на довіру до міжнародного права. До 1914 р. інститут нейтралітету був добре кодифікований (Паризька декларація 1856 р., Гаазькі конференції 1899 і 1907 рр., Лондонська декларація 1909 р.), і норвезькі еліти розглядали суворе дотримання цих норм як «правовий щит» малої держави [4, с. 2–3]. Паралельно діяли економічні міркування: країна залежала від імпорту продовольства, палива й сировини, а водночас стала однією з провідних морських держав світу, де торговельний флот і експорт рибних продуктів та фрахтів (плати за перевезення вантажу) давали істотну частку національного доходу [53, с. 475–508]. Приєднання до одного з блоків загрожувало блокадою й зривом морської торгівлі; нейтралітет здавався єдиною стратегією уникнути повторення досвіду наполеонівської блокади й водночас зберегти відкриті шляхи постачання [4, с. 3; 24, с. 3–4]. Варто зауважити, що ця стратегія мала й символічний вимір, безпосередньо пов'язаний із монархією. Норвезько-шведська угода серпня 1914 р. про нейтралітет та королівські зустрічі в Мальме (1914 р.) і Крістіанії (1917 р.), де Гокон VII разом із данським і шведським королями демонстрували скандинавську солідарність, сприймалися в Європі як знак спільної рішучості тримати Північ «регіоном миру» [4, с. 4–5]. У Мальме три монархи виступили як персоніфікація своїх націй і колективного нейтралітету; для Норвегії, яка лише десять років тому розірвала унію зі Швецією, участь Гокона VII мала особливе значення як сигнал примирення й зміцнення міжнародної довіри [31].

На практиці нейтралітет швидко перетворився на серію економічних і дипломатичних криз. Суворе дотримання закону про нейтралітет не врятувало від наслідків тотальної економічної війни. Імпорт порушувався, ціни різко зростали, а з середини війни почався «перегрітий бум» з величезними прибутками судновласників і спекулянтів та падінням рівня життя для робітників і малозабезпечених [4, с. 47–49; 53, с. 485–488]. ВВП на душу населення скоротився майже на 10%, тоді як витрати на оборону зросли приблизно в п'ять разів [53, с. 483–487]. Величезний торговельний флот, центральний для

економіки, став головною мішенню підводної війни. Норвегія втратила сотні суден і близько 2000 моряків, фактично ставши «нейтральним союзником», моряки якого воювали без форми [4, с. 8]. Дипломатично Осло постійно маневрував між тиском Лондона і Берліна. Британська блокада вимагала статистики внутрішнього споживання, обмеження експорту й угод, що фактично вплітали Норвегію в систему економічної війни Антанти; Німеччина, зі свого боку, погрожувала відповіддю за будь-який перекіс на користь союзників [4, с. 4–6]. Кульмінацією стали «рибна» угода і конфлікт навколо експорту мідного піриту. Під загрозою ембарго на вугілля уряд погодився на значне обмеження поставок до Німеччини, а згодом припинив експорт піриту зовсім [4, с. 6–8]. Так у результаті формальний нейтралітет зберігався, але економічно Норвегія дедалі більше інтегрувалася в систему Антанти; це пізніше описували як «мирне британське економічне проникнення» [4, с. 6–7].

Попри суперечності, нейтралітет дозволив зберегти суверенітет і навіть посилити міжнародний статус країни. Договір про цілісність 1907 р., опора на Лондонську декларацію 1909 р. й послідовний легалізм демонстрували Норвегію як правослухняну державу, що неухильно виконує зобов'язання [53, с. 481–484]. Скандинавська співпраця та образ Півночі як «регіону миру», підтриманий королівськими зустрічами, закріплювали довіру до нейтралітету як колективної домовленості [4, с. 9–10]. На Паризькій мирній конференції Норвегія змогла представити себе як країну, що зробила реальний внесок у перемогу союзників «без форми», й домоглася визнання свого суверенітету над Шпіцбергеном у 1920 р. – символ того, що її суверенітет і міжнародна довіра не були підірвані [4, с. 6–7]. Особиста позиція Гокона VII в цій політиці була сформована його розумінням ролі конституційного монарха. Він послідовно відмовлявся втручатися в політичні рішення, розглядаючи себе як символ єдності й гаранта дотримання Конституції, а не як автономного творця зовнішньої політики [48, с. 255]. Водночас він уважно стежив за міжнародними справами й питаннями безпеки, був добре поінформований і підтримував урядову лінію нейтралітету, зберігаючи при цьому публічну непартійність [33, с. 98–100]. Зустріч трьох королів у Мальме

1914 р. стала типовим прикладом такої позиції. Гокон VII додав свій авторитет до спільної декларації про нейтралітет, не виходячи за межі парламентської лінії [31]. Моральний вимір його ставлення до війни проявлявся у наголосі на спільному несенні тягарів, як от: скромність двору, благодійні ініціативи в умовах дефіциту та інфляції сприймалися як спосіб зберегти довіру до монархії, поки уряд був змушений йти на болісні компроміси з Лондоном і Берліном [33, с. 98–100; 4, с. 7–8].

У підсумку особиста позиція Гокона VII поєднувала суворе конституційне самообмеження з готовністю використовувати моральний авторитет і символічні жести для підтримки нейтралітету, захисту незалежності й зміцнення міжнародної довіри до Норвегії. Зазначимо, що нейтралітет був для Норвегії не декларацією, а складною практикою балансування в умовах економічного й військово-політичного тиску з боку воюючих сторін. Зі свого боку підтримання нейтрального статусу вимагало одночасно захисту торговельних інтересів, управління ризиками морської війни та внутрішньополітичної згуртованості навколо курсу «неучасті».

3.3. Зовнішньополітичні виклики міжвоєнного періоду.

Період між війнами створив нову конфігурацію загроз, а саме: економічні кризи, радикалізація політики та ослаблення механізмів колективної безпеки, які робили становище малих держав особливо вразливим. У цих умовах зовнішньополітичні рішення дедалі більше залежать від того, чи здатна країна поєднати традиційні обережні підходи з потребою реагувати на прискорення міжнародних конфліктів.

У міжвоєнний період Норвегія за правління Гокона VII переосмислила свою традицію нейтралітету, поєднавши її з активною участю в Лізі Націй. Після 1905 р. офіційна доктрина вимагала уникати союзів, здатних втягнути країну у війну, і саме досвід нейтралітету 1914–1918 рр. підштовхнув Осло до ідеї, що міжнародна організація може стати правовою опорою для позаблокової політики. Членство в Лізі з 1920 р. означало водночас вихід із ізоляції та продовження

нейтрально-інтернаціоналістської лінії. Ліга сприймалася як інституційне оформлення арбітражу, роззброєння та вільної торгівлі, які вже раніше вважалися найкращою стратегією малої держави [10]. Норвегія використовувала організацію як платформу для захисту суверенітету малих держав, просування правових норм і уникнення обов'язкових військових союзів [20, с. 458–461]. Одночасно зберігався скепсис щодо санкційних механізмів Пакту й початкового виключення Німеччини, які могли перетворити Лігу на інструмент нової конфронтації [20, с. 460–462]. Перехід від «індивідуального нейтралітету» до «організованого нейтралітету» спирався на переконання, що колективна безпека через право й процедури краще відповідає інтересам Норвегії, ніж традиційні блокові союзи. Концепція «світу без союзів», у якому всі держави входять до універсальної організації, природно накладалася на обіцянку Ліги замінити таємну дипломатію відкритими багатосторонніми механізмами. Зауважимо, що позиції Норвегії в Лізі підсилювала її постійна присутність у Секретаріаті. Від 1919 р. норвезькі дипломати обіймали ключові посади в адміністративному та роззброєному напрямках, а до 1923 р. скандинави (разом із норвежцями) займали близько 10% важливих посад середнього рівня, що забезпечувало непропорційний вплив на технічні й юридичні питання. [20, с. 454–483]. На політичному рівні норвезькі делегати формулювали бачення «федерації миру» на основі права та парламентської співпраці [38].

Гокон VII не визначав політику Ліги безпосередньо, але його позиція конституційного монарха й публічні жести додавали цьому курсу внутрішньої легітимності. Офіційна біографія підкреслює, що він пильно стежив за зовнішньою політикою та військовими питаннями і, спираючись на династичні зв'язки (зокрема з британською короною), надавав «життєво важливу підтримку» уряду в збереженні нейтралітету під час Першої світової війни, залишаючись при цьому суворо конституційним монархом [29]. На візуальному рівні зв'язок монархії з гуманітарною діяльністю Ліги символізувала присутність Гокона VII та кронпринца Олава на церемонії вручення Нобелівської премії миру 1922 р. Фрітьофу Нансену, де Норвегія постала як держава, що поєднує монархічну

форму правління з активною мирною політикою [39]. Також у міжвоєнній дипломатії Норвегія прагнула виглядати «мирною нацією», яка робить ставку на арбітраж і роззброєння. Ідея власної «норвезької мирної традиції», пов'язаної з Нобелівською премією миру, діяльністю міжнародних організацій і положенням малої держави, поступово інтегрувалася в офіційну зовнішню політику [45, с. 239-255]. Уже під час війни та на початку існування Ліги норвезькі парламентарі й міжнародні активісти розробляли схеми обов'язкового арбітражу, міжнародних судів і колективних гарантій права [21, с. 301–324]. Пізніше ця активність отримала форму «місіонерського імпульсу», коли скандинавські еліти почали сприймати себе як носіїв особливої місії збудувати більш мирний порядок на основі права й арбітражу [19, с. 109–123]. Роззброєння розумілося як логічне продовження арбітражу. Норвезькі делегації були помітними в дебатах з загального й морського роззброєння до конференції 1932–1934 рр., просуваючи скорочення озброєнь і прозорість як спосіб зменшити перевагу великих держав і зміцнити правові механізми врегулювання конфліктів. Це мало і внутрішній вимір. Під прапором «політики миру» можна було зберігати порівняно низькі оборонні витрати і спрямовувати ресурси на соціальні та економічні реформи [45, с. 239–255].

Водночас стратегія миру й роззброєння була тісно пов'язана з традиційними інтересами безпеки та економіки. Міжвоєнні уряди намагалися використати міжнародне право для зміцнення територіальних і ресурсних позицій Норвегії, зокрема в Арктиці, і водночас уникати дорогих озброєнь та ризикованих союзів. Арбітраж у справі Східної Гренландії (1933 р.) показав і силу, і обмеження цього підходу. Норвегія визнала несприятливе рішення на користь Данії, хоча в суспільній думці та при дворі існували симпатії до «північної експансії». Морська торговельна політика залишалася центральним зовнішньополітичним пріоритетом. Сучасна економіка Норвегії була побудована на трьох експортних «стовпах» – деревині, рибі та судноплавстві, причому саме морський транспорт часто забезпечував від третини до половини експортних доходів. Оскільки країна залежала від імпорту продовольства, сировини та

готової продукції, доходи від судноплавства були необхідними для фінансування цього імпорту [64, с. 14].

Досвід Першої світової війни – блокада, втрата суден, залежність від британського вугілля показав, що безпечні морські шляхи й доступ до ринків є питанням високої політики, а не лише економіки [24]. Угода про тоннаж 1917 р., за якою весь «надлишковий» флот мав працювати в інтересах союзників в обмін на поставки вугілля [64, с. 82–85] перетворила Норвегію на фактичного «нейтрального союзника» Великої Британії [4]. У 1920–1930-х рр. ці уроки визначали курс Осло. З одного боку, підтримка багатосторонніх правил, які захищали б нейтральне судноплавство й обмежували дискримінацію; з іншого – двосторонні домовленості, що гарантували доступ до стратегічних ринків і палива. Торговельний флот залишався одним із провідних у світі, продовжуючи забезпечувати значну частку валютних надходжень, попри кризи [64, с. 14–16]. Варто зазначити, що норвезька історіографія розглядає морські інтереси, нейтралітет і оборонну політику як єдину стратегічну сферу, головною метою якої було уникнути повтору односторонньої залежності воєнних років [24; 4]. Роль Гокона VII в цій галузі полягала в тому, щоб підтримати зовнішньополітичну лінію, важливу для морської держави. У біографічних матеріалах зазначається, що уряд свідомо використовував його династичні зв'язки для забезпечення угоди про цілісність 1907 р., розглядаючи гарантії територіальної недоторканності як передумову безпеки морських комунікацій [23]. Зустрічі трьох королів у Мальме (1914 р.) і Крістіанії (1917 р.) сприяли стабілізації відносин у Скандинавії в час, коли судноплавство й доступ до Північного моря були критично важливими [23]. Особисті симпатії Гокона VII до Великої Британії й Данії, а також стримане ставлення до Німеччини збігалися з орієнтацією норвезьких судновласників та експортерів на англо-американські ринки (там само) [23].

Ще одним ключовим напрямом була арктична політика. Шпіцбергенський договір 1920 р. надав Норвегії «повний та абсолютний суверенітет» над архіпелагом за умовою недискримінації громадян держав-учасниць і обмежень

на мілітаризацію [27, с. 82-107]. Доречно додати, що закон про Шпіцберген 1925 р. інтегрував архіпелаг у норвезьку правову систему й створив інститут губернатора, демонструючи ефективне управління як основу суверенітету [27, с. 96–103]. Острів Ян-Маєн був анексований у 1920-х рр. і у 1930 р. офіційно проголошений частиною Королівства; це гарантувало застосування повних територіальних прав до навколишніх морських зон. Такий підхід, а саме: поєднання правового оформлення, мінімального адміністративного контролю й дипломатичних компромісів – став візитівкою норвезької арктичної стратегії. У цьому контексті монархія під проводом Гокона VII виконувала символічну інтеграційну функцію. Біографічні записи підкреслюють його роль як конституційного, але впливового в зовнішньополітичних і безпекових питаннях короля, який надавав свою владу рішенням з широкою парламентською підтримкою [23]. Назва Землі Гокона VII на Шпіцбергені після експедицій початку ХХ ст. вписувала монарха в географію арктичних територій, підкреслюючи, що розширення на північ є частиною загальнонаціонального проєкту, пов'язаного з короною [3].

У підсумку міжвоєнні виклики за правління Гокона привели до формування цілісної зовнішньополітичної лінії, як от: організований нейтралітет у рамках Ліги Націй, акцент на мирі, арбітражі та роззброєнні, захист морських і торговельних інтересів та обережне, але наполегливе зміцнення арктичної присутності. Монархія забезпечувала цьому курсу історичну тяглість і внутрішню легітимність, поєднуючи конституційне самообмеження з потужним символічним авторитетом Гокона VII. Зауважимо, що саме міжвоєнна доба стала етапом наростання системних ризиків для європейської безпеки, коли Норвегія мусила поєднувати традиційну обережність із потребою реагувати на нові загрози та кризові явища міжнародного порядку. Її зовнішня політика мала враховувати і зміни балансу сил, і економічні потрясіння, і вразливість малих держав у разі руйнації механізмів колективної безпеки. Зрештою міжвоєнні виклики продемонстрували обмеженість пасивної стратегії та підготували ґрунт для переосмислення безпекових орієнтирів після 1945 р.

3.4. Норвегія у Другій світовій війні: боротьба за незалежність.

Війна стала переломом, де йшлося не про корекцію курсу, а про саме існування держави: легітимність влади, опір окупації, дипломатичні союзи й збереження правової тяглості. У фокусі опиняється те, як політичні й символічні інструменти працюють разом, перетворюючи боротьбу за незалежність на довготривалу стратегію виживання.

Німецьке вторгнення до Норвегії у квітні 1940 р. остаточно зруйнувало довоєнну політику нейтралітету й було чітко кваліфіковане як агресивна війна. Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі, спираючись на внутрішні документи Третього рейху, зокрема щоденник генерала Альфреда Йодля від 28 лютого 1940 р. та меморандум Кейтеля від 27 січня 1940 р., дійшов висновку, що операція «Везерюбунг» планувалася задовго до будь-яких реальних союзницьких планів і мала на меті не оборону, а забезпечення шведської залізничної бази, контроль над Нарвіком і створення стартового плацдарму проти Великої Британії; вторгнення до Данії та Норвегії було прямо визнано «актом агресивної війни» [25, с. 39–42]. Подальший військово-стратегічний аналіз показує, що незамерзаючий Нарвік і норвезьке узбережжя в цілому розглядалися німецьким керівництвом як ключ до збереження поставок шведської руди та прориву британської морської блокади; ще з кінця 1939 р. і в Берліні, і в столицях союзників обговорювалася інтервенція в Норвегію, але саме Німеччина вирішила завдати «першого удару», щоб замкнути Норвегію в своїй стратегічній системі [8, с. 674–679]. Сам характер операції, як от: одночасні морські й повітряні атаки на Осло, Берген, Тронгейм, Ставангер, Нарвік та інші вузлові пункти, захоплення аеродромів і командних центрів до мобілізації норвезької армії – підкреслював агресивний, блискавичний задум, покликаний зламати опір у перші ж дні та не допустити скоординованого англо-французького втручання [8, с. 675–679]. З норвезького боку це вторгнення сприймалося як грубе порушення суверенітету й нейтралітету. Дослідження воєнної історії Норвегії показують, що країна дотримувалася норм нейтральної держави, а посилення

Берліна на нібито союзницькі плани використовувалися як привід для окупації, спрямованої на перетворення Норвегії на базу операцій проти Британії й на включення її до німецької «сфери впливу» [47, с. 68–70]. Варто зазначити, що рішення Нюрнберзького трибуналу, яке остаточно відкинуло аргументи про «превентивну самооборону», мало довгострокові наслідки. Воно закріпило правове й моральне розуміння 9 квітня 1940 р. як неспровокованого акту агресії й стало одним із чинників післявоєнної відмови Норвегії від політики суворого нейтралітету на користь колективної безпеки [25, с. 42].

Ключову роль у формуванні норвезької відповіді на агресію відіграв Гокон VII. 10 квітня 1940 р. в Елверумі німецький посланець Курт Брауер вимагав усунення уряду Нюгордсвольда та призначення Відкуна Квіслінга прем'єр-міністром. Гокон VII чітко заявив, що не може прийняти уряд, нав'язаний під іноземним тиском, і що волів би зректися престолу, ніж легітимізувати окупацію. В офіційній версії Королівського двору саме ця відмова розглядається як переломний політичний акт, що не дозволив Німеччині прикрити агресію «конституційною оболонкою» та змусив окупантів правити відкрито, силою [65]. Подальші дослідження показують, що завдяки цьому рішення та ухваленому раніше Елверумському мандату (Elverumsfullmakten), який надавав королю й уряду повноваження діяти від імені держави в умовах війни, стало можливим створення повністю легітимного уряду в еміграції в Лондоні й побудова союзницьких відносин на основі конституційної безперервності [5, с. 317–320]. Уряд у вигнанні під проводом Гокона VII був сформований у Британії в червні 1940 р. й розмістився в Лондоні. Дослідження про «Європу в мініатюрі» показують, що, на відміну від деяких інших окупованих держав, Норвегія перенесла до Лондона і монарха, і повний чинний кабінет, який згодом розширився до уряду національної єдності, що забезпечило винятково сильну стартову позицію в середовищі урядів у вигнанні [26, с. 91–106]. Доречно додати, що Елверумський мандат 1940 р. забезпечував правову основу для їхньої діяльності, нейтралізуючи спроби колабораціоністського режиму поставити під сумнів легітимність короля й уряду за кордоном [26, с. 91–106]. Поєднання

конституційного мандату, фізичної присутності Гокона в Лондоні та його династичних зв'язків із британською короною перетворило норвезький уряд у вигнанні на повноцінного суб'єкта союзної дипломатії, а не на звичайний політичний рух.

Центральним інструментом співпраці із союзниками став торговельний флот. На початок війни Норвегія мала четвертий за розміром торговельний флот у світі, а морське судноплавство було ключовою складовою її зовнішньоекономічної політики [36]. Уже 22 квітня 1940 р. уряд вирішив реквізувати всі норвезькі судна за межами контрольованих Німеччиною вод і створив державну компанію Nortraship зі штаб-квартирами в Лондоні та Нью-Йорку. Вона керувала понад тисячею суден і близько 30 000 моряків; британську сторону переконали в доцільності збереження флоту під норвезьким прапором, а не його повного поглинення британською системою [36]. За оцінками, у 1941 р. норвезькі судна перевозили близько 40% нафти й бензину та близько 30% продовольства, що надходили із Західної півкулі до Великої Британії; сам Вінстон Черчилль порівнював внесок цього флоту з «армією в мільйон людей» [36]. Такий масштаб морського внеску мав економічний і політичний вимір. Розрахунки показують, що перекази коштів від «Норвезького судноплавства» до лондонських властей між серединою 1940 і серединою 1945 р. становили майже 80 млн фунтів стерлінгів – до 90% усіх державних доходів Норвегії за цей час, а загальні воєнні прибутки флоту досягли близько 819 млн норвезьких крон, майже утричі перевищивши вартість золотих запасів, вивезених у квітні 1940 р. [64, с. 133-158]. Це означало, що уряд Гокона VII міг значною мірою фінансувати свою адміністрацію, збройні сили й дипломатичну діяльність за власний рахунок, а не за рахунок субсидій союзників, що зміцнювало його переговорні позиції. Передісторія угоди про тоннаж від 11 листопада 1939 р., укладеної ще в умовах нейтралітету, показує, як Норвегія вже тоді прагнула поєднати захист статусу нейтральної держави з наданням значного тоннажу союзникам; саме вона серед нейтралів передала союзникам найбільший обсяг морських перевезень – близько 150 танкерів (1,5 млн дедвейт-тонн) [56, с. 46–49].

Військовий внесок Норвегії теж був значним, хоч і не співмірним із великими державами. Під політичним керівництвом уряду в Лондоні й формальним верховенством Гокона VII норвезькі військово-морські й повітряні сили у вигнанні діяли під британським оперативним командуванням, супроводжували конвої в Північній Атлантиці та Арктиці, брали участь у рейдах спецпризначенців уздовж норвезького узбережжя та у пізніших операціях союзників. Окупація розірвала флот на невеликий «home fleet» у водах, контрольованих державами Осі, і набагато більший «вільний флот», який діяв із портів союзників; приблизно тисяча суден з близько 27 000 моряків, у тому числі до 3000 іноземців, була передана під управління Nortraship і таким чином безпосередньо підпорядкована уряду у вигнанні [51, с. 13–14, 17–21]. Політично-дипломатичний рівень діяльності лондонського уряду характеризувався поєднанням захисту національних інтересів і «інтернаціоналізації» зовнішньої політики. Норвезьке, польське та чехословацьке представництва в Лондоні використали статус союзної столиці як простір для вироблення спільних підходів, але при цьому залишалися «охоронцями» власних ідентичностей; норвежці, спираючись на легітимність Гокона VII та Елверумського мандату, могли особливо переконливо відстоювати безперервність своєї держави [26, с. 91–106].

Дослідження норвезького досвіду в Другій світовій війні наголошують, що уряд у вигнанні «став частиною союзників» і з Лондона керував військовою участю країни й підготовкою до звільнення; після 1945 р. нормальне здійснення влади було формально повернуто Гокону VII та його кабінету [37, с. 1117–1124]. Особлива роль Гокона VII проявилася й у символічному вимірі. Його відмова легітимізувати Квіслінга, виїзд до Лондона й створення уряду у вигнанні перетворили короля на «головний символ волі народу боротися за вільну й незалежну Норвегію» й на центральну фігуру опору в очах союзників [54, с. 233–240]. Регулярні промови Гокона VII в норвезькій службі ВВС («Лондонське радіо») додавали впевненості населенню, підтримували мораль і стали важливим елементом інформаційної війни; вони сприймалися окупаційною владою як

реальна загроза, що видно з репресій проти слухачів і розповсюджувачів [33, с. 98-100; 11]. У самій Норвегії символічним втіленням зв'язку з вигнаним королем стала монограма Н7. Вона (літера Н і цифра 7) масово малювалася на стінах, дорогах, парканах, вирізьблювалася на предметах і швидко стала головним знаком лояльності королю та опору окупації; за її нанесення передбачалися тюремні покарання [11, с. 164–165; 62, с. 114–115). Опис громадянського опору в Норвегії підкреслює, що Н7 стала одним із найпоширеніших символів, які непомітно сигналізували про опозицію окупації в повсякденному житті, а дослідження гумору воєнного часу показує, як монограму поєднували з союзницькою кампанією «V for Victory», перетворюючи нацистські V-символи на приховані заяви про майбутню перемогу союзників і їхнього короля [62, с. 114–115).

Таким чином, у роки війни Гокон VII виконував одразу кілька функцій, а саме: як конституційний монарх і глава уряду у вигнанні він забезпечував правову й дипломатичну тяглість норвезької держави; як політичний лідер, пов'язаний із контролем над торговельним флотом і збройними силами, він перетворив Норвегію на помітного учасника антигітлерівської коаліції; як символ і голос опору через радіопроводи та монограму Н7 – він поєднав внутрішню боротьбу окупованої малої держави з глобальною боротьбою демократій проти нацистської Німеччини. Це переживання агресії, окупації й боротьби в союзі із західними державами визначило післявоєнний відхід від нейтралітету й закріпило атлантичну орієнтацію зовнішньої політики Норвегії.

3.5. Післявоєнна зовнішня політика: нові орієнтири незалежної Норвегії.

Після 1945 р. безпека перестає мислитися як «самоізоляція». На перший план виходять міжнародні інституції, багатостороння дипломатія та пошук гарантій у новому порядку. На цьому тлі змінюється й роль державної репрезентації: символічний авторитет і політична стабільність стають частиною зовнішньополітичного ресурсу, який підсилює довіру до країни назовні.

Відновлення міжнародних зв'язків Норвегії після 1945 р. було тісно пов'язане з легітимацією монархії й особистим авторитетом Гокона VII. Його повернення з вигнання 7 червня 1945 р., рівно через п'ять років після від'їзду, сприймалося як завершення «кола» окупації й опору. Короля зустрічали як головного героя війни й символ непохитної відданості демократії та конституційному ладу [33, с. 97–100, 102]. У післявоєнній політичній культурі Гокон VII уособлював скромну, «народну» монархію, що стоїть над партійною боротьбою, тому його присутність на офіційних заходах і державних візитах надавала додаткової ваги зовнішньополітичному курсу відновленої Норвегії. Швидка реінтеграція в систему багатосторонньої дипломатії стала основою відновлення міжнародного статусу країни. Ще уряд у вигнанні бачив майбутню систему безпеки в новій всесвітній організації, і норвезькі дипломати активно працювали на Сан-Франциській конференції 1945 р. Посол Вільгельм Мунте Моргенштірне підписав Статут ООН 26 червня 1945 р., зробивши Норвегію однією з держав-засновниць [44]. Зауважимо, що у 1946 р. міністр закордонних справ воєнного часу Трюгве Лі став першим Генеральним секретарем ООН, що символізувало перехід від нейтралітету міжвоєнної доби до ролі активного «архітектора» нового порядку. Подальші дослідження відзначають, що саме ООН стала головною ареною норвезької зовнішньої політики. Країна набула репутації помітного й конструктивного гравця завдяки фінансовим внескам, участі в спеціалізованих установах і нормативному лідерству, зокрема в екологічній політиці [52, с. 439–441, 452–454]. Цей активізм спирався на образ Норвегії як принципової, надійної малої держави, зміцнений воєнною роллю Гокона VII та його відмовою легітимізувати окупаційний режим [33, с. 98–100].

Участь у створенні ООН стала логічним продовженням довоєнного інтернаціоналізму й досвіду окупації. У звіті уряду у вигнанні підкреслювалося, що тривалий мир можливий лише за умови існування постійної організації з сильнішими механізмами колективної безпеки, ніж у Ліги Націй, і саме так формулювалася підтримка проєкту ООН [18, с. 619–637]. Пізніші дослідження показують, що участь у Сан-Франциській конференції сприймалася як природне

продовження старої лінії, а не її розрив [18, с. 619–637]. Норвезька делегація на чолі з Трюгве Лі працювала разом з іншими малими й середніми державами над посиленням положень про права людини, статус менших держав і баланс повноважень Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки [18, с. 619–637]. Аналіз переговорів щодо Ради Безпеки показує прагнення поєднати право вето великих держав із реальними гарантіями юридичної рівності та консультативних прав для менших [18, с. 619–637]. Коли 14 листопада 1945 р. Стортинг ратифікував членство в ООН, це супроводжувалося чіткою формулою про те, що Організація Об'єднаних Націй є наріжним каменем норвезької зовнішньої політики [18, с. 619–637]. На цьому тлі Гокон VII, як конституційний монарх і моральний авторитет, послідовно підтримував «прооонівський» курс уряду, суворо дотримуючись парламентських процедур [18, с. 619–637].

Другим напрямом стало зміцнення співпраці між Північними країнами. Після війни «нордизм» набув нових інституційних форм. Норвегія використовувала скандинавські рамки для закріплення своєї ролі в Північній Європі, доповнюючи атлантичні та оонівські зобов'язання. Дослідження наголошують, що повоєнна скандинавська співпраця спиралася на давні культурні й політичні зв'язки, але з 1940-х – 1950-х рр. перетворилася на розвинену систему інститутів і угод [28, с. 8–9]. Норвезькі уряди бачили в ній засіб уникнути маргіналізації між ширшими європейськими інтеграційними проєктами, зберігаючи простір для маневру малої держави [59, с. 307–327]. Найяскравішими результатами стали створення Північної ради (1952 р.), спільного ринку праці (1954 р.) та Північного паспортного союзу (1957–1958 рр.), які поступово зробили регіон фактичною зоною вільного пересування людей задовго до Шенгену [61, с. 78–87]. Гельсінський договір 1962 р. кодифікував ці практики, зобов'язавши сторони консультиватися з економічних питань, усувати торговельні бар'єри та підтримувати спільну «зону паспортного контролю» [1, с. 190–194]. Класичний аналіз Північної ради підкреслює, що її навмисно створювали як міжурядовий і міжпарламентський форум без наднаціональних повноважень – це відповідало прагненню малих держав зберегти повний

суверенітет, діючи водночас як спільний «голос Півночі» [16, с. 94–95]. Для Норвегії співпраця між Північними країнами мала економічне, соціальне й ідентифікаційне значення. Вона сприяла координації торговельної та промислової політики [59, с. 307–327], полегшувала мобільність робітників, студентів і фахівців, що підтримувало розвиток держави загального добробуту [61, с. 78–87], і закріплювала спільний «нордичний бренд» миролюбних, раціональних суспільств [28, с. 8–9, 12–13]. Гельсінський договір також заохочував координувати позиції в ООН, ОЕСР і Раді Європи, що посилювало можливості Норвегії впливати на міжнародні процеси як частині регіонального блоку [1, с. 190–194].

Конституційно зовнішня політика залишалася сферою уряду, але монарх міг мати «значний моральний авторитет», навіть за мінімальної формальної влади [12, с. 443–462]. У випадку Гокона VII це означало, що його участь у публічних ритуалах, візитах і зустрічах із північними лідерами зміцнювала суспільну підтримку інституцій Північної ради й Ради міністрів, пов'язуючи їх із давніми традиціями скандинавської солідарності – від «зустрічі трьох королів» у Мальме 1914 р. до спільного досвіду опору у війні [31]. Паралельно розвивалася співпраця із західними союзами ще до вступу в НАТО. Спочатку лейбористські уряди намагалися «наводити мости» між Сходом і Заходом, спираючись на ООН, але загострення холодної війни, план Маршалла й події 1947–1948 рр. (зокрема переворот у Чехословаччині та тиск СРСР на Фінляндію) змусили Норвегію поступово зміщуватися до західного табору [46, с. 591–593, 600–603]. План Маршалла й участь в ОЕСР стали першою рамкою економічної інтеграції, де міркування безпеки швидко стали важливішими за початкові економічні сумніви. Паралельно зміцнювалися контакти з США й Великою Британією; дослідження показують, що до кінця 1940-х рр. Норвегія дедалі чіткіше розглядала майбутню систему безпеки як пов'язану з майбутнім атлантичним альянсом [35, с. 12–15]. У цьому поступовому повороті на Захід Гокон VII виконував функцію морального й символічного гаранта. Суспільство сприймало його як головного героя опору, а девіз «Alt for Norge» і повоєнні поїздки країною поєднували тему

національної відбудови з ширшим західним проектом миру та економічної кооперації [33, с. 98–100].

Зазначимо, що у контексті оцінки довготривалого міжнародного іміджу Норвегії корисним є залучення напрацювань із теми публічної дипломатії, які показують, як держава «упаковує» і поширює власні цінності назовні. У сучасному аналізі публічної дипломатії Норвегії наголошується, що країна тривалий час зіштовхувалася з проблемою «невидимості» на міжнародній арені й змушена була цілеспрямовано підвищувати привабливість свого образу, опираючись на чіткі ціннісні платформи. Зокрема, стратегія публічної дипломатії Норвегії описується через чотири ключові образи, як от: Норвегія як гуманітарна «наддержава» та миротворець; як суспільство, що живе в мирі з природою; як суспільство з високим рівнем рівності; та як інтернаціональне суспільство, «наповнене духом пригод». Важливо, що серед практичних інструментів такої політики виокремлюються якісні офіційні веб-ресурси державних структур (зокрема МЗС і закордонних представництв), а також діяльність спеціалізованих інституцій на кшталт Innovation Norway і Норвезького агентства з міжнародного розвитку (NORAD), які допомагають поєднувати економічну, гуманітарну та комунікаційну складові зовнішньої присутності держави [72, с. 382–387].

Саме завдяки довірі до монархії демократичні інститути, які обирали курс на участь у плані Маршалла, ОЕСС, а згодом НАТО, могли розраховувати на широку суспільну підтримку. Таким чином, після війни Норвегія під проводом уряду й за морального авторитету Гокона VII поєднала три магістральні вектори зовнішньої політики, а саме: активну роль в ООН, поглиблену скандинавську співпрацю та поступову інтеграцію в західну систему союзів.

Отже, у третьому розділі простежено еволюцію зовнішньополітичних пріоритетів Норвегії за правління Гокона VII від здобуття незалежності до післявоєнної доби. Встановлено, що після 1905 р. ключовими завданнями стали міжнародне визнання державності й захист суверенітету «малої держави», а вибір конституційної монархії (з Гоконем VII) виконував також стабілізаційну та репрезентаційну функцію для зовнішніх партнерів. Щоправда країна мислила

себе насамперед як морська торговельна нація, тому зовнішня політика тісно пов'язувалась із торгівлею та судноплавством. Під час Першої світової війни нейтралітет постає не декларацією, а практикою балансування постачання, економічних інтересів і безпекових ризиків; показовою є також «королівська дипломатія» (зокрема зустріч трьох королів у Мальме 1914 р.) як спосіб підтримки нейтрального статусу. У міжвоєнний період Норвегія намагалася поєднати нейтралітет із інструментами колективної безпеки через активну участь у Лізі Націй, використовуючи її як правову опору й майданчик захисту інтересів малих держав. Друга світова війна стала переломом коли німецьке вторгнення у квітні 1940 р. зруйнувало довоєнні уявлення про дієвість нейтралітету, а досвід уряду й короля у вигнанні підсилив потребу у стійких міжнародних безпекових механізмах. Важливими чинниками збереження суб'єктності стали правова тяглість (зокрема інструменти діяльності уряду в Лондоні) та економіко-дипломатичний ресурс торговельного флоту (Nortraship). Зрештою показано логіку переходу після 1945 р. від моделі самодостатнього нейтралітету до активної участі в багатосторонніх структурах і орієнтації на систему колективної безпеки.

ВИСНОВКИ

Внутрішня та зовнішня політика Норвегії у ХХ ст. формувалася в умовах, коли Європа переживала радикальні зрушення: від краху імперських порядків і зростання ролі парламентів до світових воєн, трансформації міжнародної системи та появи нових механізмів колективної безпеки. Для Норвегії ці процеси мали особливо концентрований характер, адже відлік модерного етапу її державності почався з 1905 р., коли країна розірвала унію зі Швецією, обрала власного монарха й закріпила статус незалежної держави, а завершився 1957 р. смертю Гокона VII – символічної постаті, з якою пов'язують становлення «національної монархії» та стабілізацію політичної моделі «малої держави» в турбулентному світі.

У процесі кваліфікаційного дослідження було здійснено комплексний аналіз того, як поєднувалися конституційно-правові рамки, реальна політична практика та зовнішньополітичні рішення Норвегії за правління Гокона VII. Особливу увагу приділено не «персональній владі» монарха як такій, а тому, як його авторитет, стиль поведінки й публічна роль взаємодіяли з урядом і Стортингом, забезпечуючи легітимність, безперервність і суспільну довіру в критичні періоди. Саме тому обрана тема має не лише історіографічну, а й ширшу науково-освітню вагу. Вона дозволяє поєднати інституційний підхід із вивченням практичного досвіду реагування на глобальні кризи, які визначали політику безпеки й дипломатію Норвегії; при цьому в українській історіографії відповідні сюжети тривалий час залишаються висвітленими фрагментарно.

Проведене дослідження спиралося на логіку, за якої історичний матеріал розглядається цілісно, а саме: одночасно як політична історія інститутів, історія державного представництва та історія міжнародних рішень «малої держави». Така оптика дала можливість уникнути спрощення постаті Гокона VII до біографічного «сюжету» й натомість показати, як його правління виявилось вузловою точкою, де сходилися конституційний порядок, парламентська відповідальність уряду, очікування суспільства та виклики зовнішнього середовища. Саме тому в першому розділі було сформовано методологічний

фундамент дослідження та окреслено багатовекторність підходів у науковій літературі – від конституційно-парламентських інтерпретацій до досліджень нейтралітету, окупації 1940–1945 рр. і повоєнної переорієнтації країни.

Ключовим внутрішньополітичним результатом, який простежується крізь увесь період 1905–1957 рр., стало утвердження норвезької моделі конституційної монархії як системи, де символічна «корона» не конкурує з демократичними інститутами, а підсилює їхню стабільність. Монархія Норвегії в ХХ ст. трималася не на персональному домінуванні короля, а на конституційній логіці народного суверенітету, відповідальності уряду та провідної ролі парламенту; в цих межах монарх виконував функції правової безперервності та державного представництва, а легітимність ключових рішень забезпечувалася процедурами й інститутами, а не «волею монарха».

Це дозволяє зробити узагальнення, що внутрішня політична стійкість Норвегії значною мірою була похідною від здатності поєднувати традицію з демократичною практикою де монархія ставала не «центром влади», а зрозумілим суспільству знаком тяглості держави, який не руйнує, а дисциплінує політичний процес.

Найбільш виразно ця функція виявлялася у кризові моменти, коли країна потребувала не стільки додаткового «адміністративного ресурсу», скільки морального авторитету та символічної мобілізації. Показовими є перш за все практики воєнного часу в ширшому сенсі. Під час Першої світової війни, за умов дефіциту й інфляції, суспільну довіру підтримували не гучні політичні заяви, а стриманий стиль, соціальна солідарність і демонстративна «скромність»; благодійні ініціативи та самообмеження двору сприймалися як важливий сигнал суспільству, поки уряд був змушений шукати болісні компроміси між безпекою й економічними інтересами.

У цьому сенсі внутрішня політика – це не лише закони й партійні конфігурації, а й мова публічної репрезентації, яка формує довіру до держави як до спільного проєкту.

Разом із тим Друга світова війна стала тим випробуванням, що найжорсткіше перевірило життєздатність норвезького конституційного устрою та цінність символічного лідерства. Німецьке вторгнення у квітні 1940 р. зруйнувало довоєнні уявлення про «самодостатність» нейтралітету й змусило Норвегію діяти в режимі екзистенційного захисту державності. Саме в цих умовах поєднання правових механізмів і авторитету Гокона VII стало запорукою безперервності легітимної влади. Елверумський мандат забезпечував правову основу діяльності короля й уряду за кордоном і нейтралізував спроби колабораціоністського режиму поставити під сумнів їхню легітимність.

Водночас зовнішньополітична та воєнно-економічна діяльність уряду у вигнанні не зводилася до декларацій. Важливим інструментом співпраці із союзниками став торговельний флот, який через Nortraship було організовано як ресурс реального внеску у спільну боротьбу та як канал зміцнення суб'єктності Норвегії в союзній дипломатії.

Отже, війна виявила подвійний ефект, як от: з одного боку – продемонструвала межі довоєнних стратегій безпеки, а з іншого – показала, що навіть «мала держава» здатна зберегти політичну суб'єктність, якщо має легітимні інститути, зрозумілі суспільству символи та інструменти реальної участі у спільних зусиллях. З цього випливає ще один принциповий висновок, що стійкість норвезької державності в 1940–1945 рр. була не випадковістю і не «везінням географії», а результатом попередньо сформованої моделі, коли конституційні правила й публічна роль короля працювали на довіру, а довіра конвертувалася в готовність суспільства визнавати легітимну владу навіть за відсутності контролю на території держави.

Не менш суттєвими були наслідки повоєнного періоду, коли Норвегія переосмислила пріоритети безпеки та міжнародної кооперації. Саме досвід окупації підштовхнув країну до відмови від довоєнної віри у нейтралітет як достатню гарантію суверенітету й сприяв переходу до логіки колективної безпеки та багатосторонніх інституцій. У післявоєнні роки Норвегія поєднала кілька магістральних векторів. Одними з головних були активна роль в ООН,

поглиблення скандинавської співпраці та поступову інтеграцію в західну систему союзів (зокрема через участь у плані Маршалла та подальший рух у бік НАТО), причому суспільна підтримка цього курсу значною мірою спиралася на довіру до інституту монархії та моральний авторитет Гокона VII.

Таким чином, зовнішня політика Норвегії після 1945 р. була не «зламом традиції», а логічним продовженням пошуку стабільності – тільки вже в інституційно оформленому міжнародному середовищі.

Узагальнюючи результати третього розділу, можна стверджувати, що еволюція зовнішньополітичних пріоритетів Норвегії за правління Гокона VII пройшла шлях від завдань міжнародного визнання та захисту суверенітету після 1905 р. – до інституційної участі в колективній безпеці після 1945 р. Встановлено, що Норвегія мислила себе насамперед як морська торговельна нація, тому її міжнародна поведінка тісно поєднувала безпеку з економікою та судноплавством; нейтралітет у Першій світовій війні був радше практикою балансування ризиків і постачання, ніж «чистою декларацією», а міжвоєнна ставка на Лігу Націй відображала прагнення малих держав спертися на міжнародне право й багатосторонні майданчики. Війна 1940–1945 рр. стала переломним моментом, що виявив обмеженість нейтралітету та посилив потребу у стійких міжнародних механізмах безпеки.

Таким чином правління Гокона VII було історичним періодом, у якому Норвегія не просто «пережила» події XX ст., а виробила модерну модель державності, що поєднала парламентську демократію, конституційно обмежену монархію та раціональну зовнішню політику «малої держави». Стабільність цієї моделі забезпечувалася не надміром повноважень, а дисципліною інститутів і вмінням відділяти символічне від адміністративного. Король уособлював тяглість і єдність, уряд – політичну відповідальність, парламент – демократичну легітимізацію, а зовнішньополітичні рішення будувалися навколо прагматичного поєднання права, безпеки й економічних інтересів. У підсумку Норвегія вийшла з епохи світових воєн не ослабленою периферією, а державою з чітко

сформованим міжнародним профілем і здатністю діяти через союзи, інституції та публічну довіру.

Актуальність цих висновків посилюється тим, що сучасний світ знову повернувся до досвіду «випробувань державності», де вирішальним стає поєднання інституційної стійкості, суспільної згуртованості та міжнародної підтримки. Норвезький матеріал показує, що довіра до держави й її символів не є «додатком» до політики – вона стає ресурсом виживання, коли під загрозою опиняється суверенітет. У цьому сенсі для України, яка живе в умовах повномасштабної війни та постійного тиску на державність, досвід Норвегії у ХХ ст. має прикладне значення як орієнтир: 1) як «мала держава» формує зовнішню підтримку через право і союзи; 2) як легітимність влади зберігається через безперервність інститутів навіть у кризі; 3) як символічне лідерство може працювати на суспільну витривалість, не підмінюючи демократичні процедури. Саме тому проведене дослідження дозволяє не лише підсумувати історичну роль Гокона VII, а й ширше – побачити, як політична культура відповідальності та довіри перетворюється на стратегічний актив держави в найважчі періоди її історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agreement concerning co-operation (Helsinki Treaty): Finland, Denmark, Iceland, Norway and Sweden. Signed at Helsinki, 23 March 1962. United Nations Treaty Series. 1962. Т. 434. №. 6262. Рр. 182–196. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20434/volume-434-I-6262-English.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Backer I. L. The Norwegian Reform of Civil Procedure. *Scandinavian Studies in Law*. 2007. Т. 51. Рр. 41–76.
3. Barr S. Haakon VII Land. *Store norske leksikon*. Оновлено 26.11.2024. URL: https://snl.no/Хаакон_VII_Land (дата звернення: 01.11.2025).
4. Berg R. Foreign Policy (Norway). 1914-1918-Online (WW1) Encyclopedia. URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/foreign-policy-norway/> (дата звернення: 01.11.2025).
5. Bohn R. Reichskommissariat Norwegen: Nationalsozialistische Neuordnung und Kriegswirtschaft. München : R. Oldenbourg, 2000. 508 p.
6. Borge B. H., Vaale L.-E. Stretching the rule of law: how the norwegian resistance movement influenced the provisional treason decrees of the exile government, 1944-1945. *Scandinavian Journal of History*. 2020. Т. 46. № 1. Рр. 105–124.
7. Carr G. Coins, crests and kings: Symbols of identity and resistance in the Occupied Channel Islands. *Journal of Material Culture*. 2012. Т. 17. № 4. Рр. 327–344.
8. Çınar, B. Operation Weserübung Nord: German Invasion of Norway, 1940. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*. 2022. Т. 6. № 2. Рр. 670–713.
9. Constitución 1814 (Noruega). Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC), 2014. 5 с. URL: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2021-11/5-1-noruega.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
10. Dagre T. Norway after 1905. norway.com.ua (The Royal Norwegian Embassy in Kyiv). URL: <https://norway.com.ua/aboutnorway/history/after1814/post1905/> (дата звернення: 01.11.2025).

11. Dahl H. F., Dybing M. «Dette er London»: NRK i krig 1940–1945. Oslo : Cappelen, 1978. URL: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2007061904010 (дата звернення: 01.11.2025).
12. Demiri S. F., Fangen K. The state of the nation: the Norwegian King's annual addresses – a window on a shifting nationhood. *National Identities*. 2018. Т. 21. № 5. Pp. 443–462.
13. Fiva J. H., Smith D. M. Norwegian parliamentary elections, 1906–2013: representation and turnout across four electoral systems. *West European Politics*. 2017. Т. 40. № 6. Pp. 1373–1391.
14. Friis, K. The State, the People and the Armed Forces – a Genealogical Outline of the Legitimacy of the Armed Forces in Norway. NUPI Paper, № 694. Oslo : Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), 2005. 37 p.
15. Frisvold P. Towards Europe – the story of a reluctant nation. *Nordiques*. 2016. № 31. P. 39–53.
16. Front Matter. Cooperation and Conflict. JSTOR. 1965. Vol. 1. No. 1. URL: <https://www.jstor.org/stable/45083024> (дата звернення: 01.11.2025).
17. Ginsburg T., Melton J. Norway's Enduring Constitution: Implications for Countries in Transition. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2014. 21p.
18. Götz N. The Absent-Minded Founder: Norway and the Establishment of the United Nations. *Diplomacy & Statecraft*. 2009. Т. 20. № 4. P. 619–637.
19. Gram-Skjoldager K. Lilliputians for Peace: Scandinavian Internationalism and international disarmament c.1880–1940. *Civilizing Missions in the Twentieth Century* / ed. B. Barth, R. Hobson. Leiden. Studies in Global Social History. 40-те вид. Brill, 2020. P. 109–123.
20. Gram-Skjoldager K., Ikonomou H. A., Kahlert T. Scandinavians and the League of Nations Secretariat, 1919–1946. *Scandinavian Journal of History*. 2019. Т. 44. №. 4. P. 454–483.

21. Gram-Skjoldager K., Tønnesson Ø. Unity and divergence: scandinavian internationalism, 1914–1921. *Contemporary european history*. 2008. Т. 17. № 3. P. 301–324.
22. Greve T., Derry T. K. Haakon VII of norway: the man & the monarch (library of nordic literature). Hippocrene Books, 1983. 217 p.
23. Grimnes O. K., Dørum K. Haakon 7. Store norske leksikon. Оновлено 30.04.2024. URL: https://snl.no/Хаакон_7 (дата звернення: 01.11.2025).
24. Haug K. E. Norway. 1914–1918-Online (WW1) Encyclopedia. URL: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/contributor/karl-erik-haug/> (дата звернення: 01.11.2025).
25. International Military Tribunal (Nuremberg). Judgment of 1 October 1946. The Trial of German Major War Criminals: Proceedings of the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg, Germany. Part 22: 22nd August, 1946 to 31st August, 1946, 30th September, 1946 and 1st October, 1946. London. H.M. Stationery Office, 1950. 179 p.
26. Jakubec P. London 1940–1945, A Europe in Miniature? The Case of Norwegian, Polish and Czechoslovak Exiles. *Debater a Europa*. 2015. № 13. P. 91–106.
27. Jensen Ø. The Svalbard Treaty and Norwegian Sovereignty. *Arctic Review on Law and Politics*. 2020. Т. 11. P. 82–107.
28. Jønsson S. F. Traces of north : thesis (business thesis). Aarhus : Aarhus University, 2021. 93 p.
29. King Haakon VII (1872-1957). The Royal House of Norway - English. URL: <https://www.royalcourt.no/artikkel.html?tid=28678> (дата звернення: 01.11.2025).
30. Knutsen J. N. Norway in the First World War: Folia Scandinavica Posnaniensia. Poznan, 1999. Т. 5. P. 43–58.
31. Kubala A. The Three Kings Meeting in 1914. nordics.info (Aarhus University). 30.09.2021. URL: <https://nordics.info/show/artikel/the-three-kings-meeting-in-1914> (дата звернення: 01.11.2025).
32. Leiren T. I. National monarchy and norway, 1898-1905: a study of the establishment of the modern norwegian monarchy: Doctoral dissertation. Denton, 1978. 275 p.

33. Leon C. Sociopolitical Aspects of the Norwegian Monarchy. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*. 2011. Т. 4. № 2. P. 97–103.
34. Løkken M. I skyggen av første verdenskrig: De nordiske ministermøtene 1914–1918: master thesis in history. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet, 2015. 130 p.
35. Lundestad G. *America, Scandinavia, and the Cold War, 1945–1949*. Oslo; Bergen; Tromsø : Universitetsforlaget, 1980. 434 p.
36. Lysgard A., Tenden O. C. The Norwegian Merchant Fleet – The Small State’s Multi Tool for Future Crisis. *Arts and Social Sciences Journal*. 2019. Т. 10. В. 3. №. 448. URL: <https://www.hilarispublisher.com/open-access/the-norwegian-merchant-fleet--the-small-states-multi-tool-for-future-crisis.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
37. Nilesh P. Norway and World War II: Invasion, Occupation, Liberation. *Proceedings of the Indian History Congress*. 2012. Т. 73. P. 1117–1124.
38. Nobel Prize Outreach. Christian Lange – Speed read. NobelPrize.org. 2025. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1921/lange/speedread/> (дата звернення: 01.11.2025).
39. Nobel Prize Outreach. Fridtjof Nansen – Photo gallery. NobelPrize.org. 2025. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1922/nansen/photo-gallery/> (дата звернення: 01.11.2025).
40. Nohlen D., Stöver P. (eds.). *Elections in Europe: A Data Handbook*. Baden-Baden : Nomos, 2010. XXXI, 2070 p.
41. *Nordic War Stories: World War II as History, Fiction, Media, and Memory* / ed. M. Stecher-Hansen. New York; Oxford: Berghahn Books, 2021. 362 p.
42. *Norway under German Occupation*. KZ-Gedenkstätte Neuengamme. Hamburg: KZ-Gedenkstätte Neuengamme, 2010. 34 p. URL: https://www.lernwerkstatt-neuengamme.de/medien/pdf/ha2_2_9_2_thm_2370_engl.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
43. *Norway's Constitution of 1814 with Amendments through 2015* : Конституція від 17.05.1814. URL: <https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2021-11/5-1-noruega.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).

44. Permanent Mission of Norway to the United Nations. A founding nation of the UN. Norway in the UN (norway.no). URL: <https://www.norway.no/en/missions/un/norway-and-the-un/norways-rich-history-at-the-un/norway-among-the-founding-nations-of-the-un/> (дата звернення: 01.11.2025).
45. Pharo H. Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt. *Historisk tidsskrift*. 2005. Т. 84. № 2. P. 239–255.
46. Pharo H. The Marshall plan and the modernization of the Norwegian economy. Le Plan Marshall et le relèvement économique de l'Europe : Colloque tenu à Bercy les 21, 22, 23 mars 1991 / sous la dir. René Girault, Maurice Lévy-Leboyer. Vincennes : Institut de la gestion publique et du développement économique, 1993. P. 591–605.
47. Phillips J. C. The Forgotten Footnote of the Second World War: An Examination of the Historiography of Scandinavia during World War II. 2013. URL: <https://dc.etsu.edu/etd/1149> (дата звернення: 01.11.2025).
48. Rakowski, M. The Second World War and the Political-System Status of European Monarchs. *Studia Iuridica Lublinensia*. 2020. Т. 29. № 4. P. 251–278.
49. Redvaldsen D. 'A Mere Ribbon of Silk'? The Abolition of the Norwegian Nobility 1814–1824. *Scandinavica*. 2015. Т. 54. № 1. P. 82–99.
50. Rommetvedt, H. The Norwegian Storting: A less predictable parliament. PSA Parliaments, 2015. URL: <https://psaparliaments.org/2015/01/21/the-norwegian-storting-a-less-predictable-parliament/> (дата звернення: 01.11.2025).
51. Rosendahl B. T. Seafarers or war sailors? The ambiguities of ensuring seafarers' services in times of war in the case of the Norwegian merchant fleet during the Second World War : Doctoral dissertation (PhD). University of Agder, Faculty of Humanities and Education. Doctoral Dissertations at the University of Agder; 176. 2017. 152 с.
52. Rosendal G. Kristin. Norway in UN environmental policies: ambitions and influence. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. 2007. Т. 7. № 4. P. 439–455.
53. Sæther A., Eriksen I. E. A 100 Year Commemoration: Costs of Neutrality to Norway. *OEconomia*. 2018. № 8–4. P. 475–508.

54. Scherner J., White E. N. (eds.). *Paying for Hitler's War: The Consequences of Nazi Hegemony for Europe*. New York, NY : Cambridge University Press, 2016. 468 p.
55. Seemann A. Citizen Outcasts – The Penalty of “Loss of Civil Rights” during the Norwegian Treason Trials, 1945–1953. *Scandinavian Journal of History*. 2020. T. 45. № 3. P. 360–383.
56. Siemianowski J. Behind the scenes of Norway's role in the Second World War. The Norwegian-British tonnage agreement from 11th November 1939. *Folia Scandinavica Posnaniensia*. 2010. T. 11. P. 45–58.
57. Skagestad O. G. Et åremål i perspektiv: Hundreårsminnet om folkeavstemningen 12–13 november 1905. *Statsvetenskaplig tidskrift*. 2007. T. 109. № 3. P. 379–406.
58. Smith E. Ordinary judges as constitutional judges: Norway. *Rechtspolitisches Forum* 80. 2019. P. 7–23.
59. Sogner I. The European idea: The Scandinavian answer. *Scandinavian Journal of History*. 1993. T. 18. № 4. P. 307–327.
60. Sørensen Ø. 1814: The Incredible Year. Produced by the Storting; Edited by the Archives of the Storting. The Storting, 2014. 14 p.
61. Stadius P., Tervonen M., Välimäki M. The Nordic Passport Union and the Nordic Council. *Handbook of Nordic Cooperation* / ed. N. Græger, R. Hemstad, P. Nedergaard, P. Stadius. 1 ed. Cheltenham, UK : Edward Elgar, 2025. P. 78–87.
62. Stokker K. *Folklore Fights the Nazis: Humor in Occupied Norway, 1940–1945*. Madison, Wis. : University of Wisconsin Press, 1997. 280 p.
63. Stortinget. Rules of Procedure and the Constitution. October 2024. Oslo: Stortinget, 2024. 91 p. URL: https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/english/rules-of-procedure_2024.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
64. Tenold S. *Norwegian Shipping in the 20th Century: Norway's Successful Navigation of the World's Most Global Industry*. Cham : Palgrave Macmillan, 2019. 327 p.
65. The Royal House of Norway. World War II. 08.01.2007. URL: <https://www.royalcourt.no/artikkel.html?sek=27316&tid=28689> (дата звернення: 01.11.2025).

66. Transparency in the Norwegian Petroleum Sector, 2006. 13 p. URL: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/ud/bro/2006/0038/ddd/pdfv/293033-tnps.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
67. Tridimas G. Constitutional monarchy as power sharing : Constitutional Political Economy. 2021. Т. 32. № 4. Р. 431–461.
68. Верховний суд Норвегії. Separation of Powers and independence of Constitutional Courts and Equivalent Bodies: (2nd Congress of the World Conference on Constitutional Justice, Rio de Janeiro, 16–18 January 2011). URL: https://www.venice.coe.int/wccj/rio/papers/NOR_Supreme_Court.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
69. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук : 12.00.02. Київ, 2016. 484 с.
70. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Relations Between Supreme Audit Institutions and Parliamentary Committees: SIGMA Papers, №. 33. Paris: OECD, 2002. 89 с. DOI: 10.1787/5kml60vd5x8r-en. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/5kml60vd5x8r-en> (дата звернення: 01.11.2025).
71. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: навч. посіб. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 468 с.
72. Трофименко М. В. Публічна дипломатія Норвегії. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2017. Вип. 18. С. 382–388.